

Araştırma Makalesi

Tarihî Figürlerin Psikobiyografisi: Tarihî Analizlerde Psikolojik Yaklaşımların Entegrasyonu

Hüseyin Hilmi Aladağ*

(ORCID: 0000-0001-5317-5777)

Makale Gönderim Tarihi
05.01.2024

Makale Kabul Tarihi
08.03.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Aladağ, H. H., "Tarihî Figürlerin Psikobiyografisi: Tarihî Analizlerde Psikolojik Yaklaşımların Entegrasyonu", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Mart 2024): 1-52.

APA: Aladağ, H. H. (2024). Tarihî Figürlerin Psikobiyografisi: Tarihî Analizlerde Psikolojik Yaklaşımların Entegrasyonu. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 1-52.

Öz

Psikobiyografik yöntemin önemini ve tarihî figürlerin hayatlarını incelemek için nasıl kullanılabileceğini akademik bir çerçevede kapsamlı bir şekilde ele alan bu makale; yöntemin uygulanışında psikolojik yaklaşımların ve psikoloji teorilerinin entegrasyonu sorununa odaklanmaktadır. Bu çalışmadaki argümanlar, psikobiyografik yaklaşımın tarihî kişiliklerin daha iyi anlaşılmasında değerli bir araç olduğunu vurgularken, aynı zamanda bu metodolojinin dikkatli bir şekilde uygulanması gerektiğinin de altını çizmektedir. Psikobiyografik analizin tarihî kişilikler ve olaylar hakkındaki anlayış ve kavrayışa önemli katkılar sağlayabileceğini, ancak bu tür bir analizin tarihî bağlam ve kanıtlarla desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Psikobiyografik yöntemin tarihî şahsiyetlerin hayatlarını inceleyen çalışmalarda ne tür katkılarda bulunabileceği

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, hhilmialadag42@gmail.com.
Assist. Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of History, Turkey.

meselesi de çalışmanın kapsamı içindedir. Tarih yazımında psikolojik teoriler ve biyografik verilerin bütünlük bir analiziyle, tarihî figürlerin kişilik yapıları, karar alma süreçleri ve liderlik stilleri hakkında daha derinlemesine bir anlayış geliştirilebilmesine katkı sağlayabilmek makalenin temel amaçlarındandır. Günümüzde multidisipliner (çok disiplinli) ve interdisipliner (disiplinlerarası) kavrayışın ötesine geçen transdisipliner (disiplinlerüstü) bütüncül yaklaşımların kapsayıcılığa yaptıkları vurgu dikkate değerdir. Yalnızca bir kurama bağlı kalmak yerine geniş spektrumda yaygın kullanım kuşatıcılık bakımından çok daha etkili olabilir. Ancak bu durum tarih ve psikoloji disiplinlerinin her ikisine de derin bir vukufiyet gerektirdiğinden oldukça müşkül bir mesele olarak görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikobiyografi, Tarih Yazım, Kişilik Analizi, Psikolojik Tarih, Psicotarih

Psychobiography of Historical Figures: Integration of Psychological Approaches in Historical Analyzes

Abstract

This article comprehensively discusses the importance of the psychobiographical method in an academic framework and how it can be used to study the lives of historical figures. In applying the method, the focus is on the problem of integration of psychological approaches and psychological theories. While the arguments in this article emphasize that the psychobiographical approach is a valuable tool for better understanding historical figures, they also underline that this methodology should be applied carefully. This article argues that psychobiographical analysis can contribute to understanding historical figures and events; but must be supported by historical context and evidence. The issue of what kind of contributions the psychobiographical method can make to studies examining the lives of historical figures is also within the scope of the study. One of the primary purposes of the article is to contribute to developing of a more in-depth understanding of historical figures' personality structures, decision-making processes, and leadership styles through an integrated analysis of psychological theories and biographical data in historiography. In the contemporary context, the emphasis on inclusivity by transdisciplinary holistic approaches, which go beyond multidisciplinary and interdisciplinary perspectives, is noteworthy. Opting for a broad spectrum of widespread utilization, rather than adhering solely to a single theory, can be significantly more comprehensible. However, achieving this requires a profound understanding of historical and psychological disciplines, making it challenging.

Keywords: Psychobiography, Historiography, Personality Analysis, Psychological History, Psychohistory



Giriş: Yöntem Üzerine

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, farklı disiplinler arasındaki etkileşim ve iletişim, disiplinlerarası yaklaşımların tanımlanması ve uygulanmasıyla önemli bir ivme kazanmıştır. Bu dönem, çeşitli alanlardaki iyileştirmeler ve yeniliklerin yanı sıra, yeni bilgi ve çözümlere ulaşma arayışında olan disiplinlerin kendi iç sınırlarını aşarak birbiriyle daha etkin iş birliği yapma yöntemlerini keşfetmeye odaklandıkları bir dönemdir. Bu süreçte, disiplinlerarası iletişimin teorik olarak tanımlanması ve pratikte uygulanmasıyla alanda hızlı ilerlemeler kaydedilmiştir.¹ Multidisipliner anlayış çeşitli alanlardan profesyonellerin, belirlenmiş bir hedef doğrultusunda farklı teknikler kullanarak paralel ve bağımsız bir şekilde iş birliği yapması sürecini tanımlar. Bu “çok disiplinli” yaklaşımda, farklı alanların birbirlerinin çalışmalarına doğrudan dâhil olmaları şart değildir; ancak hepsi, asgari düzeyde bir koordinasyonla ortak bir sorunu çözmeye odaklanırlar. Burada ekip halinde çalışma, disiplinlerarası izole çalışmadan daha geniş bir bilgi ve deneyim yelpazesi sunar, üyelere kendi uzmanlık alanlarında yüksek düzeyde bağımsızlık ve yetkinliklerini sergileme imkânı tanır. Fakat, üyelerin bağımsız çalışmaları, her birinin alanında daha ileri becerilere sahip olmasını gerektirir, bu da bir dezavantaj olabilir. Eğer disiplinler arası çalışmalarda koordinasyon eksikliği olursa, bu da başka bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkabilir. İnterdisipliner bakış açısı ise farklı alanlardaki profesyonellerin bilgilerini bir araya getirerek, belirli bir hedefe yönelik ve ortak bir metodoloji ile katkı sağladıkları bir iş birliği sürecidir. Burada, disiplinler birbirleriyle etkileşime geçer, çünkü incelenen konu üzerine derinleşebilmek için tek bir disiplin yeterli değildir; böyle bir durumda, konunun çok yönlü incelenmesi gerektiği için disiplinlerarası bir yaklaşım zorunlu hale gelir. Bu tür çalışmalarda, ideal olarak, ilgili disiplinler arasında eşit bir hiyerarşi seviyesi ve yüksek seviyede etkileşim bulunur. Bu yapı, ilgili çalışma içerisinde ilgili disiplinlerin kuram, kavram ve birikimlerini kesiştirmeyi ve ortak

¹ P. Van den Besselaar, G. Heimeriks, “Disciplinary, Multidisciplinary, Interdisciplinary - Concepts and Indicators”, *8th Conference on Scientometrics and Informetrics*, Sydney, Australia, 2001, p. 705-706.

hedeflere doğru verimli bir şekilde ilerlemeyi kolaylaştırır.² Disiplinlerarası bir yaklaşım uygulandığında, incelenen konunun tarihî, kültürel ve sosyal bağlamının daha derinlemesine anlaşılması beklenir. Bu tür bir araştırma, çeşitli disiplinlerin terminolojilerini, perspektiflerini, teorilerini ve metodolojilerini bütünleştirmeye açık bir tutum gerektirir. Bu süreçte, farklı disiplinlerden gelen bilgi ve yaklaşımların entegrasyonu sırasında ortaya çıkabilecek çatışmaların belirlenmesi ve yönetilmesi, ortak bir çalışma zemini oluşturmak için kritik öneme sahiptir. Transdisipliner kavrayışta ise disiplinlerarası bir yaklaşımın ötesine geçen “disiplinlerüstü” çalışma, farklı uzmanlık alanlarının, sınırları aşarak ve metodolojilerini bütünleştirerek birleşik bir şekilde çalışmalarını ifade eder. Disiplinlerüstü yaklaşımda, disiplinler arasındaki sınırlar giderek bulanıklaşır ve birbirleriyle iç içe geçer. Bu yaklaşımın özelliği, farklı alanların, ortak bir hedef doğrultusunda bir araya gelip, aynı problem üzerinde, kendi disiplinlerinin ötesinde çalışmalara entegre edilebilmeleridir. Bu hususiyet, kendi alanlarının sınırlarını aşarak bir sorunun çok yönlü çözümüne katkıda bulunmalarını sağlar.³

Psikobiyografik yöntem; tarihî şahsiyetlerin hayatlarını incelemek için kullanılan transdisipliner bir yaklaşımdır. Bu yöntem, psikoloji ve tarih disiplinlerinin kesişim noktasında yer alır ve özellikle bireylerin iç dünyalarını, kişilik özelliklerini ve bu özelliklerin yaşamları boyunca nasıl geliştiğini anlamak için kullanılır. Tarihî figürlerin yaşamlarını derinlemesine inceleyen araştırmacılar için psikobiyografik yöntem, kişinin içsel motivasyonlarını ve eylemlerinin altında yatan psikolojik süreçleri aydınlatma potansiyeline sahiptir. Tarihî şahsiyetlerin hayatları incelenirken genellikle kişiler ve olaylar kronolojik bir dizilim şeklinde ele alınır. Psikobiyografik yöntem, bu anlatılara derinlik katmak ve kişilerin kararları ile eylemlerinin altında yatan psikolojik faktörleri ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Psikobiyografik analiz yapılırken, öncelikle tarihî şahsiyetin yaşam öyküsüne dair kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmelidir. Ardından, psikolojik teoriler çerçevesinde bu

² Sibel İnci, V. Hasan Kaya, “Eğitimde Multidisipliner, Disiplinlerarası ve Transdisipliner Kavramları”, *Milli Eğitim*, 51/235 (2022), s. 2757-2761.

³ Arzu İlçe, “Multidisipliner (çok disiplinli), İnterdisipliner (disiplinlerarası), Transdisipliner (disiplinlerüstü): Hangisi?”, *YÖK Yüksek Öğretim Dergisi*, 15 (2020), s. 36-39.

biyografik bilgiler yorumlanır. Araştırmalar, psikobiyografik metodun, tarihî figürlerin kişisel gelişim süreçlerini ve bu süreçlerin geniş tarihî olaylarla olan etkileşimini anlamada etkili olduğunu göstermektedir.⁴ Ayrıca, bu yöntemle kişilik özellikleri ve liderlik stilleri arasındaki ilişkilerin de aydınlatılabileceği anlaşılmaktadır. Psikobiyografik yöntem, tarihî figürlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, tarihin yeniden yorumlanmasına olanak tanır. Bu metodun uygulanması, tarihî anlatılara derinlik kazandırmanın yanı sıra, tarihî olayların daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirilmesine katkıda bulunabilir. Psikobiyografik yöntem, tarihî şahsiyetlerin hayatlarını, psikolojik bir perspektiften incelemek için kullanılan bir araştırma yaklaşımı olması hasebiyle, bireylerin kişilik özelliklerini, motivasyonlarını ve davranışlarını anlamak için psikoloji teorilerini ve kavramlarını da kullanır. Tarihî figürlerin kişisel hayatlarının, yetişme tarzlarının, önemli yaşam olaylarının bireyin ruhî temayülleri, karakter ve liderlik tarzı üzerindeki etkilerini incelemek için ideal bir yöntemdir. Hayatı incelenen kişilerin karar verme süreçleri, liderlik stilleri ve toplumsal etkileşimleri gibi konularda derinlemesine bir kavrayış sunar. Ayrıca, tarihî olayların kişisel dinamikler ve grup dinamikleri ile ne derece ve nasıl şekillendirildiğini göstermeye çalışırken bireysel psikolojiye odaklanmakla birlikte sosyo-kültürel atmosferi ihmal etmeden psikososyal alanı da hesaba katar. Böylece incelenen tarihî dönemi daha iyi anlamamıza yardımcı olur.⁵ Psikobiyografik yöntemin sağladığı katkıların yanı sıra, bu yaklaşımın sınırlılıkları ve tarihi yorumlamada karşılaşılabilecek potansiyel tuzaklar da vardır. Özellikle, retrospektif (geriye dönük) psikolojik değerlendirme yapmanın zorlukları ve tarihî belgelerin yorumlanmasındaki öznellik gibi konular yöntemin tenkide uğradığı başlıca meselelerdir.⁶ Psikobiyografik analizlerin tarihî olayları anlamlandırma ve tarihî figürlerin eylemlerini yorumlama konusunda sunduğu katkılar ne kadar çok olursa olsun psikoloji teorilerinin tarihî analizlere uygulanabilirliğinin sınırlılıkları ve potansiyelleri üzerinde dikkatle durmak ve dolayısıyla temkinli olmak

⁴ T. A. Kohut, "Psychohistory as History", *The American Historical Review*, 91/2 (1986), p. 337-342.

⁵ W. Kurth, "Measuring the dynamics of group-fantasy by image analysis", *The Journal of Psychohistory*, 30/2 (2002), p. 112-129.

⁶ Psikobiyografik yöntemin sınırlılıklarına ve tarih çalışmalarına sunabileceği katkılara odaklanan bu çalışma için bkz. D. Arzt, "Psychohistory and Its Discontents", *Biography*, 1/3 (1978), p. 1-36.

gerekmektedir. Tarih sahasında yazılan eserlerin bir kısmında rastlanabilecek yüzeysel ve indirgemeci/damgalayıcı analizlerin temel sebebi, tarihçilerin psikoloji konusundaki eksik bilgilerinden kaynaklanmış olmalıdır. Esasen bu eksiklik kendisini analizlerde derinlikten yoksunluk, monotonluk ve basite indirgemeye ilaveten kolayca etiketleme-tanılama eğilimi ile açık eder, bu da araştırma sonuçlarının hatalı olması anlamına gelir. Günümüz psikoloji teorilerinin ve kavramlarının, incelenen tarihî dönemin koşulları gözetilmeksizin tarihî analizlere birebir uygulanması da anakronizme yol açar.⁷

Psikobiyografik çalışmaların büyük bir çoğunluğu “sığ” olarak değerlendirilmiş ve metodolojik açıdan genellikle tarihçilik mesleğinin gerektirdiği bilimsel standartların altında bulunmuştur.⁸ Hatta bazı psikoloji eğitimi almış yetkin araştırmacıların çalışmaları bile “indirgemeci” olabilmektedir. Zayıflıklarının temelinde, psikolojik analizlerin dış etmenleri, özellikle o dönemin koşullarını ve farklılıklarını göz ardı ederek sadece içsel faktörlere odaklanmaları yatmaktadır.⁹ Bu durumda kaçınılmaz olarak çalışmaların “tarih” yönü eksik kalmaktadır. Ancak bu eksikliklerin, eleştirilen konunun psikolojik doğasından değil, psikotarihçilerin araştırma yöntemlerinden kaynaklandığı söylenebilir.¹⁰ Araştırmacıların uzmanlık alanlarındaki (tarih ve psikoloji) herhangi birisindeki yetersizlikleri bazen bu noksanlıklara yol açabilir. Psikotarih ve tarih arasındaki geçiş, bazı eleştirmenlerin ve psikotarihçilerin düşündüğünden daha mümkündür. Neticede tarihçiler ve psikanalistler temelde insanı merkeze alan çalışmalarında benzer yaklaşımlar sergilerler ve ortak bir anlam ve açıklama metodolojisi paylaşırlar.¹¹ Hem klinisyenler hem de tarihçiler, inceledikleri konuların karmaşıklığını ve

⁷ H. H. Aladağ, *Tarih ve Psikoloji Ekseninde Biyografi-Psikobiyografi*, Berikan Yay., Ankara, 2022, s. 11-16.

⁸ A. C. Elms, “Freud as Leonardo: why the first psychobiography went wrong” in *The handbook of psychobiography* (Ed. W.T. Schultz), Oxford University Press, New York, 2005, p. 210-223.

⁹ H. H. Aladağ, “Tarihî Biyografilere Psikolojik Yaklaşımların Uygulanmasında Doğal ve Kültürel Farklılıklar Meselesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10/6 (2023), s. 2037.

¹⁰ Rudolph Binion, *Soundings: Psychohistorical and psycholiterary*, Psychohistory Press, New York, 1981, p. 116–126.

¹¹ Tarih ve Psikolojinin metodolojik bakımdan ortak paydasının “insan” olduğunu vurgulayan önemli bir çalışma için bkz. W. T. Schultz (Ed.), *Handbook of Psychobiography*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

çeşitliliğini anlama ve takdir etme yöntemlerinde benzerlikler gösterir. Tarihçilerin geçmişi anlama ve değerlendirme sürecinde sergiledikleri hassasiyet, psikanalistlerin danışanlarının karşılaştıkları karmaşık ve çok yönlü faktörleri göz önünde bulundurmalarıyla benzerdir. Aynı şekilde, tarihçilerin geçmişteki olayları anlamada birçok nedensel faktörü değerlendirmeleri gibi, psikanalistler de danışanlarını anlamak için birçok farklı perspektifi kullanır. Tıpkı tarihçilerin belirli bir olay üzerinde yoğunlaşmış ve bunu kendi terminolojileriyle anlamaya çalışmaları gibi, psikanalistler de analiz sürecinde danışanlarının yaşam öykülerine ve deneyimlerine belki yüzlerce yorumla yaklaşır ve onları kendi perspektiflerinden derinlemesine anlamaya çalışırlar. Dolayısıyla, psikoloji hakkında bilgi sahibi olan bir tarihçi, geleneksel tarih metodolojisini de kullanarak psikolojik boyutları keşfedebilir ve psikotarih, psikolojik faktörleri de kapsayan bir tarih olarak yazılabilir. Geleneksel tarih metodolojisinin, insanın psikolojik boyutunu açıklama kapasitesine sahip psikoloji kuram ve kavramlarıyla dikkatle harmanlanması, profesyonel standartlara uygun nitelikli çalışmaların temelini oluşturur. Bu yüzden, bazı psikotarih çalışmalarındaki metodolojik eleştiriler, psikolojik boyutun anlaşılmasından vazgeçilmesi gerektiği sonucuna varmamalıdır.¹² Bu boyut, geçmişin anlaşılmasında meşru ve önemli bir alanı temsil eder ve tarihçinin inceleyebileceği insanın geçmişi ile ilgili en kritik ve anlamlı yönlerden birisidir. Psikobiyografiye odaklanan tarihçilerin psikoloji ya da “resmi psikanalitik eğitime” ihtiyaçları olup olmadığı, bu alandaki tartışmalarda önemli bir noktadır.¹³ Tarihçiler arasında, kişilik özellikleri nedeniyle özellikle empatik ve sempatik olanlar bulunur ve bu kişiler, insan psikolojisini doğal bir sezgiyle anlayabilirler. Dolayısıyla, “resmi bir psikanalitik eğitime” sahip olmaksızın da tarihin psikolojik boyutlarını yetkin bir şekilde inceleyebilecek çalışmalar yapabilirler. Bu tür bir yetkinlik, söz konusu eserden de anlaşılabilir. Ayrıca tarihçilerin, psikoloji kuramlarını ve psikanalitik literatürü yeterince okuyarak, çalışarak ve bu bilgileri

¹² L. DeMause, “The psychogenic theory of history”, *The Journal of Psychohistory*, 25 (1997), p. 115-121.

¹³ Bu makalenin yazarı Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Lisans mezunudur. Lisansüstü çalışmalarını ise Tarih alanında tamamlamıştır. Lisans döneminde Çocuk Psikolojisi, Drama, Felsefe, Gelişim Psikolojisi, Eğitim Psikolojisi ve Öğrenme Psikolojisi gibi dersler almıştır. Önceki dönemlerde bu dersleri tamamlamış olanlara Psikoloji sahasında yan alan belgesi de verilmektedir.

kendi araştırmalarına dâhil ederek, tarihin psikolojik boyutlarını başarıyla analiz etmeleri de mümkündür. Tüm bunlarla birlikte tarihçinin psikoloji eğitimi ve resmi psikanalitik eğitimler alması çok önemli bir kazanımdır.¹⁴ Psikobiyografi/Psikotarih alanında çalışanlar için psikanalizin katkısı ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Psikotarih çalışmaları, Freud'dan Erikson'a, DeMause'den Elovitz'e, Beisel'den Peter Gay'e, Robert Jay Lifton'dan Robert Coles'a, Strozier, Brodie ve Bruce Mazlish gibi psikanalitik eğilimli tarihçiler, psikanalistler ve sosyal bilimcilerin etkisi altında biçimlenmiştir. Esasen psikoloji disiplininin kuram ve kavramları, sosyal bilimler alanında yirminci yüzyılda ortaya çıkmış pek çok entelektüel akıma zaten çoktan sızmış durumdaydı.¹⁵

Psikobiyografik Yöntemin Tarih Disiplinine Katkıları

Bireysel ve Toplumsal Dinamiklerin Anlaşılması: Psikobiyografi, tarihî figürlerin kişilik yapıları, motivasyonları ve zihinsel durumlarının yanı sıra, toplumsal psikolojik süreçleri de ele alır. Bu sayede, liderlerin karar alma süreçlerinden, kitlesel hareketlerin oluşumuna kadar geniş bir yelpazede tarihî olayların daha derinlemesine anlaşılmasını sağlar.¹⁶ Psikobiyografi, tarihî figürlerin yaşam öykülerini inceleyerek, bireysel davranışların ve kişilik özelliklerinin kökenlerini aydınlatmaya yarayabilir. Bu, bireylerin eylemlerinin ardındaki motivasyonları ve duygusal durumları anlamayı kolaylaştırır. Psikotarih, tarihî olaylarda toplumların davranışlarını etkileyen toplumsal ve psikolojik faktörleri inceler. Bu, kitlesel hareketler, ideolojik eğilimler ve sosyal değişim gibi toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Hem bireylerin hem de toplulukların karar alma süreçlerini psikolojik açıdan inceleyerek, tarihî dönüm noktalarının altında yatan psikolojik dinamikleri ortaya çıkarır. Tarihî olayların neden-sonuç ilişkilerini psikolojik perspektiften yorumlayarak, bireysel ve toplumsal eylemleri derinlemesine anlamayı sağlar. Bu katkılar, tarihî olayları ve figürleri sadece dışsal etkenlerle değil, aynı zamanda içsel psikolojik süreçlerle de açıklama fırsatı verir ve

¹⁴ Kohut, "Psychohistory as History", p. 337-345.

¹⁵ Aladağ, *Tarih ve Psikoloji Ekseninde Biyografi-Psikobiyografi*, s. 90-91.

¹⁶ Çin örneği üzerinden psikotarihsel perspektifle toplumsal psikolojik süreçlerin incelenmesiyle, kolektif ve kitlesel hareketlerin analizine dair yetkin bir örnek için bkz. Peter Loewenberg, "Matteo Ricci, Psychoanalysis, and 'Face' in Chinese Culture and Diplomacy", *American Imago*, 68/4 (2011), p. 704-705.

böylece tarihî analizleri çok boyutlu ve daha zengin hale getirir.¹⁷ Örnek olarak; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki etnik çatışmalar ve milliyetçilik hareketleri, toplumsal bölünmelerin ve bireysel kimlik krizlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Farklı etnik ve dini grupların bir ulus kimliği etrafında birleşip birleşemeyeceği “sosyal psikoloji” zaviyesinden incelenirken tarih ve psikoloji disiplinlerinin iş birliği araştırmayı çok katmanlı kılarken anlatıya derinlik katacaktır. Yine bir diğer örnek; Jön Türk hareketinin ortaya çıkışı ve sonrasında İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesine zemin hazırlayan hususlar bağlamında “modernleşmenin topluma ve toplumun modernleşme ve Batılılaşma sürecine olan etkilerini karşılıklı olarak ele alırken özellikle bu süreçlerin “bireysel kimlikler” üzerindeki dönüştürücü etkisini”¹⁸ incelemek için yöntem oldukça elverişli görünmektedir.

Kültürel ve Sosyal Yapıların İncelenmesi: Psikobiyografi, kültürlerarası farklılıkları ve zaman içinde değişen sosyal yapıları inceleyerek, tarihî olayların meydana gelmesindeki sosyo-psikolojik etmenleri ortaya çıkarabilir. Böylece, bir toplumun değer yargıları, inançları ve davranış kalıpları tarihî bağlamda incelenebilir. Bireylerin psikolojik profillerini inceleyerek, onların kültürel normlar ve değerler tarafından nasıl şekillendirildiğini tespit ederken katkı sağlayabilir. Bu, toplum içindeki bireylerin düşünce, inanç ve davranışlarının kültürel etkileşimlerini anlamaya yardımcıdır. Bireylerin yaşam öyküleri üzerinden sosyal normlar ve beklentilerin bireyler üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması sosyal yapıların bireylerin gelişimi ve kimlik oluşumu üzerindeki rolünü aydınlatmada kullanılabilir. Psikobiyografi, bireylerin eylemlerini ve deneyimlerini tarihî ve kültürel bağlam içinde değerlendirir.¹⁹ Dolayısıyla, belirli bir dönemde hüküm süren sosyal ve kültürel yapıların detaylı bir analizini yapmak için elverişli olabilir. Bu şekilde incelenen biyografiler aracılığıyla, kültürel ve sosyal yapıların zaman içinde nasıl değiştiğini veya süreklilik gösterdiğini de anlamlandırabilmek mümkün olur. Böylece tarihî süreçlerdeki dönüşüm,

¹⁷ J.P. Demos, “On ‘Psychosocial’ History: A Reply to Nicholas P. Spanos”, *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 21 (1985), p. 180–181.

¹⁸ (Eds.), C. B. Strozier, D. Offer, *The Leader: Psychohistorical Essays*, Plenum Press, New York, 1985, p. 3-8.

¹⁹ W. Kurth, “Attachment Theory and Psychohistory: Overview”, *The Journal of Psychohistory*, 41/1 (2013), p. 35–38.

devamlılık ya da inkıta ve kopuşlar izlenebilir. Farklı kültürel arka planlara sahip bireylerin biyografilerini inceleyerek, farklı kültürlerin sosyal yapılarını ve bu yapıların bireyler üzerindeki etkisini karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmek yeni perspektifler elde edilebilmesinde kullanılabilir. Önemli tarihî şahsiyetlerin psikobiyografileri, dönemin toplumsal değerlerini ve ideolojilerini de yansıtır. Bu, dönemin sosyal yapısının ve kültürel değerlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Bu katkılar, kültürün ve sosyal yapının bireysel psikoloji üzerindeki etkisini yani bireylerin kültür ve sosyal yapıları nasıl şekillendirdiğini anlamamızda önemli bir rol oynar. Böylece psikobiyografik analizler, bireylerin ve toplulukların yaşadıkları sosyal ve kültürel çevreler içinde nasıl var olduklarını ve bunlara nasıl yanıt verdiklerini gösterir.²⁰ Örnek olarak; Osmanlı Devleti'nde modern eğitim kurumlarının kurulması ve geleneksel medrese eğitiminin dönüşümü, sosyal ve kültürel yapıların yeniden şekillenmesinde kritik bir role sahiptir. Eğitimdeki bu değişimler, nesiller arasında değerler ve dünya görüşleri konusunda farklılaşmalara yol açmıştır. Bu değişimin psikososyal yönü incelenirken psikotarihî yaklaşım araştırmalara yeni bakış açıları kazandırabilir. Farklı bir örnek olmak üzere; Osmanlı sanatı ve edebiyatı, dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtan ve toplumsal değişimin izlerini taşıyan önemli alanlardır. Sanatçıların ve yazarların eserleri, dönemin ruhunu ve toplumsal meseleleri anlamak için psikotarihî bir analiz sağlayabilir.

Tarihî Olayların İçinde Gizlenmiş Psikolojik Motiflerin Keşfi: Tarihî olayların ardındaki psikolojik motiflerin ve zihinsel süreçlerin keşfi, Psikobiyografi yaklaşımı ile mümkün olabilir. Savaşlar, devrimler, ekonomik krizler gibi olaylar, bireylerin ve toplulukların psikolojik durumları ışığında yeni bir perspektiften değerlendirilebilir. Bu yöntem, tarihî kişiliklerin eylemlerinin ardındaki psikolojik motivasyonları ve dürtüleri çözümlmeye yardımcı olur. Liderlerin, karar vericilerin ve etkili şahsiyetlerin kişisel hırsları, fobileri, inançları ve değerleri bu analizlerle ortaya çıkarılabilir. Tarihî olaylar ve dönemler üzerine yapılan psikobiyografik çalışmalar, o dönemdeki bireylerin zihinsel süreçlerini ve

²⁰ M. Sherif, "Social Psychology, Anthropology, and The Behavioral Sciences", *The Southwestern Social Science Quarterly*, 40/2 (1959), p. 106.

düşünme tarzlarını anlamamıza yardımcı olur.²¹ Dolayısıyla, tarihî figürlerin karar alma mekanizmaları ve problem çözme stratejileri gibi konularda derinlemesine bilgi sağlar. Psikobiyografik yöntem, toplumsal ve politik davranışların altında yatan psikolojik kökenleri inceleyerek, tarihî olayların nedenlerini ve sonuçlarını daha iyi anlamamıza imkân tanır. Böylelikle, tarih boyunca gerçekleşen büyük sosyal ve politik değişimlerin psikolojik temellerini aydınlatır. Ayrıca kitlesel hareketler ve ideolojilerin yayılması gibi olayları, bireylerin psikolojik yapısını ve grup dinamiklerini dikkate alarak açıklamaya çalışır. Bu yapıldığıdaysa, tarihî dönemlerdeki toplumsal hareketlerin ve eğilimlerin daha iyi anlaşılması mümkün olur. Büyük tarihî olayları şekillendiren liderlerin kişilik özellikleri ve liderlik stilleri üzerine yoğunlaşarak, bu bireylerin tarih sahnesindeki rollerini ve etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Tarihî olayların, savaşlar ve ekonomik krizler gibi toplumlar üzerindeki travmatik etkilerini psikolojik açıdan inceleyerek, bu olayların uzun vadeli toplumsal ve kültürel sonuçlarını değerlendirir. Bu tür analizler, tarihî figürlerin ve olayların arkasındaki insan deneyimlerini daha iyi anlamamızı sağlarken ve tarihî bir dizi neden ve sonuç zinciri olarak değil, insan psikolojisinin karmaşık etkileşimleri olarak görmemize olanak tanır.²² Örneğin; Balkan Savaşları sırasında yaşanan toprak kayıpları, Osmanlı toplumu üzerinde derin bir kaygı, mağlubiyet ve kayıp duygusu meydana getirmiştir. Milliyetçi duyguların ve kimlik arayışının daha da güçlenmesine yol açan bu toplumsal travma, etkileri bakımından psikobiyografik ve psikotarihî analizlere tabi tutulabilir.

Tarihî Anlatıların Zenginleştirilmesi: Psikolojik analizlerle, tarihî anlatılara derinlik katılırken tarihî olayları ve figürleri tek bir açıdan değil, çoklu perspektiflerden inceleme imkânı ortaya çıkar. Tek katmanlı yüzeysel anlatılar yerine çok katmanlı anlatılar inşa edilmesi hususunda bireylerin iç dünyalarını ve psikolojik yapılarını tarihî anlatılara dâhil ederek, olayların sadece dışsal faktörlerle değil, aynı zamanda içsel motivasyonlarla da şekillendiğini gösterir. Tarihî figürlerin olaylar içindeki psikolojik durumlarını anlamlandırma çabası, tarihî anlatılarda “insan faktörünün” ihmal edilmemesini sağlar. Bu husus tarihçinin,

²¹ Bruce Mazlish, “The Past and Future of Psychohistory”, *Annual of Psychoanalysis*, 31 (2003), p. 251–262.

²² Loewenberg, “Psychohistorical Perspectives on Modern German History”, *Journal of Modern History*, 47/2 (1975), p. 232.

olayların “insana mahsus” yönünü vurgulayarak empati ve anlayış geliştirebilmesine yardımcı olur.²³ Neden-sonuç ilişkilerinin incelenmesi tarihî analizlerde hakikate yaklaşabilmek yani “asıl olanı açık edebilmek” bakımından önemli bir yer tutar. Tarihî olayların altında yatan psikolojik nedenleri keşfederek, neden-sonuç ilişkilerini detaylandırmak anlatıyı daha anlaşılır kılmaktır.²⁴ Detaylandırma olayların yüzeysel açıklamalarının ötesine geçilebilmesi demektir. Toplumsal ve kültürel değişimlerin bireylerin psikolojileri ile nasıl etkileşime girdiği analiz edileceğinde, tarihî anlatılara sosyal psikolojik yaklaşımlar entegre edilerek açıklayıcılık artırılabilir. Önemli kararların nasıl alındığını ve bu kararların ardındaki zihinsel süreçleri ortaya koyarak, tarihî dönüm noktalarını daha ayrıntılı bir şekilde incelemek mümkün olur. Tarihî figürlerin kültürel değerler ve normlar tarafından nasıl etkilendiğini ortaya koyarak, tarihî anlatıları güçlü bir kültürel bağlam üzerinden değerlendirme imkânı hasıl olur. Tarihî kişiliklerin psikolojik ve zihinsel dünyalarına dair bilgiler, okuyucuların o kişiliklerle empati kurmasının yolunu açabilir. Bu, tarih öğreniminde empatik anlayışı ve ilgiyi artırabilir.²⁵ Bu katkılar, tarihî anlatıları yalnızca olayların kronolojik bir listesi olarak değil, insan psikolojisinin ve toplumsal etkileşimlerin canlı bir resmi olarak sunar ve böylece tarih araştırmalarını daha etkili ve anlamlı kılar. Örnek olarak; Sultan Vahdettin'in psikolojik özelliklerinin karar alma mekanizmasına, liderlik tarzına nasıl ve ne şekilde yansıdığı Psikobiyografik bakımdan tekrar incelendiğinde farklı bir perspektif yakalanabilir.

Metodolojik Yenilikler: Psikobiyografi, tarih çalışmalarında kullanılan metodolojik araçları genişleterek, özellikle biyografik ve otobiyografik kaynakların analizinde psikanalitik ve davranışsal tekniklerin kullanılmasını teşvik eder. Böylece, tarihçilerin kaynakları yorumlama

²³ Burada “insan faktörü” ya da “insana mahsus yön” tabirleri insanın irrasyonel tarafına bir gönderme yapmak için kullanıldı; insanın salt rasyonel ve süreklilik içeren bir mantıklılık bulunuşunda olmadığı ve olamayacağına dair özel bir vurgu içermektedir.

²⁴ M. Roth, “History and Psychoanalysis”, in *The Routledge Handbook of Psychoanalysis in the Social Sciences and Humanities*, (eds by Anthony Elliott and Jeffrey Prager), Routledge, London, 2016, p. 246-248.

²⁵ Psaltis, et al., “Conflict Transformation and History Teaching: Social Psychological Theory and Its Contributions”, in *History Education and Conflict Transformation*. Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, p. 16-17.

biçimleri yenilikçi yöntemlerle zenginleşebilir. Disiplinlerüstü bir yaklaşımla tarih ve psikoloji disiplinlerinin entegrasyonu, tarihçilere yeni araştırma metodolojileri ve analitik araçlar sunabilir. Bu yaklaşım, tarihî olayları anlamada psikolojik teorileri ve kavramları kullanmayı içerir. Niteliksel veri analizi hususu tarih araştırmalarının bir kısmında görülen ve neredeyse işi “belge fetişizmine” vardırın aşırılıkların dizginlenmesinde rol üstlenebilir. Psikobiyografik çalışmalar, tarihî figürlerin mektupları, günlükleri, konuşmaları ve diğer birinci el kaynaklarından elde edilen nitel verileri derinlemesine analiz etme yöntemleri geliştirir.²⁶ Tarihî figürlerin davranışlarını zaman içinde ve farklı bağlamlarda inceleme, tarihçilere daha kapsamlı davranışsal analizler yapma imkânı tanır. Tarihî dokümanların söylem analizi, söz konusu dönemin kültürel ve sosyal değerlerini, ideolojilerini ve normlarını ortaya çıkarmak için kullanılabilir. Tarihî figürlerin kişilik özelliklerini değerlendirmek için psikometrik araçların ve kişilik envanterlerinin retroaktif olarak uygulanması, kişilik analizlerinde yeni perspektifler ortaya çıkarabilir. Bu metodolojik yenilikler, tarihî olayların daha kapsamlı ve nüanslı analizlerini yapmayı mümkün kılar ve tarihçilere, psikologlara ve diğer araştırmacılara daha zengin ve derinlemesine kavrayışlar sunar. Tarihî figürlerin ve olayların daha karmaşık ve detaylı portrelerini çıkarmak için bu tekniklerin kullanımı, tarih biliminin sınırlarını genişletir ve tarihî anlayışı geliştirir.²⁷ Örnek olarak; Osmanlı entelektüellerinin, devlet adamlarının ve sultanların kişisel mektupları ve günlükleri, onların iç dünyalarını ve dönemin politik olaylarına bireysel tepkilerini anlamada önemli kaynaklardır. Bu materyaller, tarihî kişiliklerin “psikolojik profillerini” çıkarmak için kullanılan metodolojik bir yenilik olarak kullanılabilir. Bir diğer örnek ise; Osmanlı son döneminde yaşanan büyük toplumsal olaylar içinde, Jön Türklerin muhalefeti veya Balkan Savaşları gibi, geniş çaplı psikoanalitik yorumlara tabi tutulabilir ve bu olayların toplumsal bilinçaltı üzerindeki etkileri psikohistorik tekniklerle incelenebilir.

Derinlemesine Kişilik Analizi: Tarihî figürlerin kişilik özelliklerini ve motivasyonlarını inceleyerek, belirli tarihî olayların altında yatan

²⁶ Gertrude Himmelfarb, *The New History and The Old*. Harvard University Press, Cambridge, 2004, p. 51-64.

²⁷ C. B. Strozier, D. Offer, *The Leader: Psychohistorical Essays*, p. 3-8.

nedenleri daha iyi anlamak mümkün olabilir. Örneğin, bir liderin karar alma süreçlerinin arkasında yatan psikolojik motivasyonlarını incelemek, onun politik eylemlerini daha iyi anlamayı sağlayabilir. Kişilik yapısının anlaşılması hususunda tarihî şahsiyetlerin kişilik yapısını, onların eylemleri, yazışmaları, konuşmaları ve diğer kişisel belgeleri üzerinden detaylı bir şekilde analiz ederek, kişilik özelliklerini ve bu özelliklerin tarihî olaylar üzerindeki etkisini ortaya koyar. Bireylerin motivasyonlarını ve iç dürtülerini, tarihî kontekst içinde ve psikolojik teorileri kullanarak açıklar. Böylece, büyük tarihî figürlerin kararlarının ve eylemlerinin altında yatan sebepleri daha iyi anlamamızı sağlar. Kişilik gelişimi noktasında ise bireyin yaşam öyküsünü takip ederek, kişilik özelliklerinin nasıl ve neden geliştiğini, hangi yaşam olaylarının ve deneyimlerinin bu gelişime katkıda bulunduğunu inceler.²⁸ Tarihî figürlerin duygusal ve zihinsel sağlık durumlarını, onların kararları ve liderlik stilleri üzerindeki etkisini analiz ederek, tarihî olayların altında yatan psikolojik boyutları ortaya çıkarır. Kişilik analizini, bireylerin kişisel ilişkileri ve sosyal etkileşimleri üzerinden yaparak, bu ilişkilerin kişilik üzerindeki etkisini ve kişiliğin ilişkileri nasıl şekillendirdiğini gösterir. Özellikle liderlerin ve iktidardaki bireylerin kişilik özelliklerinin, onların liderlik tarzlarını ve iktidar kullanımlarını nasıl etkilediğini inceler. Esasında; Psikobiyografi, tarihî figürlerin psikolojik portrelerini oluşturarak, onların karmaşık iç dünyalarını ve bu dünyaların tarihî süreçlerle etkileşimini gözler önüne serer. Tarihî olaylarda yer alan bireylerin eylemlerinin psikolojik analizini yaparak, bu eylemlerin kişilik özellikleriyle olan ilişkisini kavramaya yardımcı olur. Bireylerin kişiliklerinin sosyal ve kültürel bağlam içinde nasıl şekillendiğini ve bu kişiliklerin kendi kültürlerini ve toplumlarını nasıl etkilediğini inceler.²⁹ Örnek olarak; yazar Halide Edip Adıvar, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında toplumsal cinsiyet rolleri ve milli kimlik konularında önemli bir figürdür. Onun eserleri ve aktivizmi üzerinden derinlemesine kişilik analizi aracılığıyla, dönemin kadın hareketleri ve sosyo-kültürel değişim/dönüşüm süreci farklı bir perspektiften yorumlanabilir. Başka bir örnek; İttihat ve Terakki'nin önde gelen figürlerinden biri olan Enver

²⁸ J. W. Anderson, "The Psychobiographical Study of Psychologists", in *Handbook of Psychobiography*, W. T. Schultz (Ed.), Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 203–209.

²⁹ T. Pawelec, *History and The Unconscious: The Theoretical Assumptions and Research Practices of Psychohistory* (trans. A. Shannon), Peter Lang Publishing, 2020, p. 242–252.

Paşa'nın kişisel, askeri ve politik kararları, onun lider olma hırsını ve risk alma eğilimini yansıtır. Bu konu özelinde kaleme alınmış ve alınacak psikobiyografik çalışmalar böylesi eğilimleri psikoloji ilmi zaviyesinden temellendirebilir.

Toplumsal Hareketlerin Dinamikleri: Grup psikolojisi teorileri, toplumsal hareketlerin ve devrimlerin nasıl başladığını ve yayıldığını açıklamak için kullanılabilir. Bu, tarihî olayların sadece büyük liderler veya ekonomik faktörler tarafından değil, aynı zamanda toplumsal psikolojik dinamikler tarafından da şekillendirildiğini gösterir.³⁰ Toplumsal hareketlerin liderlerinin kişilikleri ve motivasyonları üzerine odaklanarak, bu liderlerin hareketleri nasıl şekillendirdiğini ve takipçileri üzerindeki etkisini açıklar. Ancak bu mekanizma tek taraflı işlemediğinden kitlesel motivasyon unsurlarının da dikkate alınması gerekir. Psikobiyografik yaklaşım bir toplumsal hareketin ardında yatan kitlesel motivasyonları ve psikolojik ihtiyaçları analiz ederek, hareketin neden popülerlik kazandığını ve sürdürülebilirliğini inceleyebilir. Bu kitlesel motivasyonların motor gücü genellikle ideolojik bağlılıklardır. Bireylerin ve grupların ideolojilere olan bağlılıklarının psikolojik temellerini keşfederek, bu ideolojilerin toplum üzerindeki etkisini ve yayılma biçimlerini anlamayı sağlar.³¹ Grup içi etkileşimleri ve grup dinamiklerini inceleyerek, toplumsal hareketlerin iç yapısını ve bu yapının hareketin hedeflerine ulaşmadaki rolünü çözümler. Psicotarihî çözümleme, kolektif davranışları ve toplumsal hareketlerin içindeki bireysel katılımcıların psikolojisini inceler, bu sayede hareketin nasıl ve neden ortaya çıktığını, gelişimini ve sonuçlarını anlamamıza yardımcı olur. Toplumsal hareketlerin toplum üzerindeki etkisi ve sosyal değişime direnç gösteren faktörlerin psikolojik analizini yaparak, değişimin nasıl başladığını ve devam ettiğini anlar. Toplumsal hareketlerin tarihî ve kültürel bağlamını dikkate alarak, bu hareketlerin belirli bir zamanda ve yerde neden ortaya çıktığını ve nasıl evrildiğini açıklar. Toplumun kolektif travmalarını ve tarihî belleğini analiz ederek, toplumsal hareketlerin bu

³⁰ Toplumsal hareketlerin temelinde yatan grup psikolojisi ve bu gruplarda insanların hangi durumlarda nasıl hareket ettikleri, birleşmeler ve ayrışmalar üzerine teorik bir çerçeve için öncü bir çalışma olarak bkz. M. Sherif, "Experiments in Group Conflict", *Scientific American*, 195/5 (1956), p. 54-59.

³¹ S. Allcorn, H. F. Stein, "Ideology, Bureaucracy, Hierarchy, and Human Nature in Psychohistory", *The Journal of Psychohistory*, 47 (3) Winter (2020), p. 169-170.

travmalarla nasıl başa çıktığını ve bunlardan nasıl etkilendiğini inceler. Psikobiyografi ve psikotarih çalışmaları, toplumsal hareketlerin karmaşık doğasını ve bu hareketlerin bireylerin psikolojisi ile nasıl iç içe geçtiğini aydınlatarak, tarih ve sosyal bilimler için zengin bir anlayış sunar. Bu yaklaşımlar, toplumsal hareketlerin sadece politik ve ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda derin psikolojik süreçlerle de açıklanabileceğini gösterir.³² Örneğin; İttihat ve Terakki'nin liderleri ve politikalarının, Osmanlı Devleti'nde etnik milliyetçilik akımları bağlamında bireylerin etnik kimlik algıları ve gruplar arası ilişkileri ne derece ve nasıl şekillendirdiğine dair yapılacak Psikotarihî analizler, bu dinamiklerin altında yatan psikolojik motivasyonları anlamlandırabilmekte kullanılabilir.

Kültürel ve Toplumsal Normların Evrimi: Psikobiyografi, belirli dönemlerdeki kültürel ve toplumsal normların nasıl oluştuğunu ve değiştiğini anlamak için psikolojik teorileri kullanabilir. Bu, toplumların değerlerinin, inançlarının ve davranışlarının zaman içinde nasıl evrildiğini gösterir. Bireylerin yaşam hikayeleri üzerinden, toplumsal ve kültürel normların nasıl içselleştirildiğini ve bireylerin kişilik yapılarına nasıl entegre edildiğini analiz edebilir. Önemli tarihî figürlerin değerleri ve inançları üzerinden, belirli bir dönemdeki kültürel ve toplumsal normların nasıl yansıtıldığını ve aktarıldığını inceler. Toplumsal hareketlerin ve ideolojik değişimlerin, kültürel ve toplumsal normları nasıl dönüştürdüğünü ve yeni normların nasıl oluştuğunu anlamaya yardımcı olur.³³ Tarihî dönemler boyunca zihniyetlerdeki değişiklikleri ve bunların toplumsal normlar üzerindeki etkilerini inceler, bu sayede toplumsal ve kültürel dönüşümlerin psikolojik temellerini keşfeder. Toplumların kolektif belleğini ve mitlerini, bu bellek ve mitlerin toplumsal normların şekillenmesindeki rolünü inceler. Farklı kültürel arka planlara sahip bireylerin psikobiyografilerini inceleyerek, kültürler arası norm farklılıklarını ve bu farklılıkların bireyler üzerindeki etkilerini karşılaştırır.³⁴ Psikobiyografik incelemeler, bireylerin sosyal yapılar ve

³² P. Pomper, "Problems of a Naturalistic Psychohistory", *History and Theory*, 12/4 (1973), p. 380-388.

³³ M. Sherif, *An outline of social psychology*, Harper, New York, 1948, p. 93-97.

³⁴ M. Şerif, *Toplumsal Kuralların Psikolojisi* (çev. İ. Sandıkçioğlu), Alan Yay., İstanbul, 1985, s. 60-63.

normlarla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimin normların evrimini nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarır. Kültürel ve toplumsal normların zaman içinde nasıl geliştiğini, nasıl korunduğunu ve dönüştüğünü daha iyi anlamak mümkün hale gelir. Böylece, tarihçiler ve sosyal bilimciler, bu normların arkasındaki insan psikolojisi ve davranışlarını daha derinlemesine keşfedebilirler. Örneğin, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde hukuki ve idari alanlarda ciddi reformlar başlatmıştır. Psikobiyografik yöntem, bu reformların arkasındaki yönetici elitin motivasyonlarını ve toplumsal normlarda meydana gelen değişikliklerin birey ve toplum psikolojisi üzerindeki etkilerini inceleyebilir.

Savaş ve Çatışma Analizi: Savaşlar ve çatışmalar, insan psikolojisinin karanlık yönlerini de yansıtabilir. Psikobiyografi, savaşın nedenleri ve sonuçları üzerine çalışırken insan doğasının bu yönlerini inceleyerek, tarihçilere farklı bir bakış açısı sunabilir. Toplumlara savaşa girişini ve çatışmaları desteklemesini açıklamak için milliyetçilik, grup dinamikleri ve düşmanlaşma gibi toplumsal psikolojik kavramları kullanır. Savaşların ve çatışmaların toplumlar üzerinde bıraktığı psikolojik izleri, kolektif travmaları ve bunların uzun vadeli etkilerini inceler. Çatışmanın tarafları arasındaki düşmanlık ve ideolojik ayrılıkların, grup içi ve gruplar arası psikolojik süreçleri nasıl etkilediğini analiz eder. Propagandanın ve psikolojik savaş tekniklerinin, toplumların düşünce ve algıları üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiğini inceler. Askerlerin ve sivil halkın moral durumunu, savaşın psikolojik yükünü ve bu faktörlerin çatışmanın gidişatı üzerindeki rolünü değerlendirir. Savaş sonrası çatışma çözümü ve barış süreçlerinde, bireysel ve toplumsal psikolojinin rolünü ve bu süreçlerin başarıya ulaşmasındaki psikolojik engelleri inceler.³⁵ Savaş suçları ve etik ihlallerini işleyenlerin psikolojisini ve bu tür eylemlerin grup psikolojisi ve otoriteye itaat etme gibi kavramlarla nasıl açıklanabileceğini değerlendirir. Askeri birimlerin kültürü ve disiplininin, askerlerin savaşta nasıl davrandığını ve bu davranışların çatışmanın sonuçları üzerindeki etkisini inceleyebilir. Psikobiyografi ve psikotarih, savaş ve çatışma analizine derinlemesine bir insan boyutu ekler ve

³⁵ Ofer Zur, "The Psychohistory of Warfare: The Co-Evolution of Culture, Psyche and Enemy", *Journal of Peace Research*, 24/2 (1987), p. 125-128.

çatışmaların yalnızca stratejik veya politik faktörlerle değil, aynı zamanda karmaşık insan psikolojisi ile de açıklanabileceğini gösterir. Bu disiplinler, tarihî çatışmaların anlaşılmasını ve yorumlanmasını genişletir ve zenginleştirir.³⁶ Örnek vermek gerekirse; Çanakkale Savaşı'nın Osmanlı toplumu üzerinde meydana getirdiği milli bilinç ve kahramanlık duygusu, toplumun savaş algısını ve ulusal kimlik inşasını etkileyen bilhassa psikolojik faktörleri içerir. Bu savaşın psikobiyografik analizi, toplumun “savaşa” ve “şehitliğe” bakışını anlamada önemlidir.

Bellek ve Tarih: Toplumların geçmiş olayları nasıl hatırladığı ve anlattığı, kolektif bellek çalışmaları ile analiz edilebilir. Bu, tarihî anlatıların nasıl oluşturulduğu ve korunduğu üzerine değerli bilgiler sağlar. Psikobiyografi ve psikotarih yöntemiyle, kolektif bellek çalışmaları ve tarihî diskur üzerine yansımaları konusunda kolektif belleğin şekillenmesi üzerinde durulabilir. Tarihî olaylar ve figürlerin, toplumların kolektif hafızasında nasıl yer ettiğini ve bu süreçlerin toplumsal değerler, normlar ve kimlikler üzerinde nasıl etkili olduğunu inceleyebilir. Toplumların mitolojilerini ve efsanelerini, bu hikayelerin mevcut toplumsal ve kültürel yapılar üzerinde nasıl etkili olduğunu ve toplumsal belleğin nasıl şekillendiğini inceler.³⁷ Anma ve hatırlama pratikleri bağlamında önemli tarihî olayların anma törenleri, anıtlar ve eğitim programları gibi hatırlama pratikleri üzerinden, bu olayların kolektif bellekte nasıl canlı tutulduğunu ve şekillendiğini analiz eder. Ayrıca toplumların geçmişte yaşadıkları travmalar ve bunların üzerine konuşulmayan “sessizlikler” üzerinden, bu deneyimlerin toplumsal hafızadaki yerini ve etkilerini inceler. Toplumların geçmişteki zorlu olaylarla nasıl yüzleştiğini ve bu sürecin kolektif bellek üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu, barış, uzlaşma ve adalet arayışları içinde inceleyebilir. Bireylerin ve grupların tarihî kimliklerinin inşasında, kolektif belleğin rolünü ve bu kimliklerin tarihî olaylar ve figürler üzerinden nasıl kurgulandığını değerlendirir. Tarih eğitiminin içeriğinin ve pedagojisinin, öğrencilerin ve genel olarak toplumun tarih algısını nasıl şekillendirdiğini ve bu algının kolektif belleğin bir parçası haline nasıl geldiğini analiz eder.

³⁶ Bruce Mazlish, *The Idea of Humanity in a Global Era*, Palgrave Macmillan, London, 2009, p. 17-30.

³⁷ A. Confino, “Collective Memory and Cultural History: Problems of Method”, *The American Historical Review*, 102/5 (1997), p. 1386-1388.

Tarihî olayların ve deneyimlerin toplumlar tarafından nasıl anlamlandırıldığını ve bu anlamlandırmanın zaman içinde nasıl değiştiğini inceleyebilir.³⁸ Önemli bir katkı olmak üzere “nostalji” ve “idealizasyon” kavramları etrafında tarihî dönemlerin veya figürlerin idealize edilmesi ve nostaljik yorumlarının, toplumsal bellek ve kimlik üzerindeki yansımalarını değerlendirir. Bu katkılar, toplumsal hafıza ve tarihî anlatıların nasıl oluştuğunu, devam ettiğini ve zamanla nasıl değiştiğini anlamamızda önemli bir rol oynar.³⁹ Psikobiyografi ve psikotarih, tarihî anlatıların ve kolektif belleğin psikolojik boyutlarını keşfetmeye yardımcı olarak, bu alanlara derinlik ve anlam katar. Örnek olarak; Osmanlı Devleti’nin mimari eserleri, toplumsal bellek ve kimlik inşasında önemli rol oynar. Psikolojik yaklaşımlarla, bu mekanların ve yapıların bireylerin ve toplumun hafızasında nasıl bir yer tuttuğunu ve kimliklerle nasıl iç içe geçtiğini incelerken “mekân” tasavvurunun belleklerdeki psikolojik boyutu açığa çıkarılabilir.

Tarihî Analizlerde Kullanılabilecek Temel Psikolojik Yaklaşımlar ve Pratiklerine Dair İpuçları

Tarihî analizlerde psikolojik yaklaşımlar, tarihî olaylar, şahsiyetler ve süreçlerin psikolojik teoriler ve kavramlar çerçevesinde incelenmesini içerir. Bu yaklaşımlar, tarihî figürlerin iç dünyalarını, motivasyonlarını ve davranışlarını anlamak için psikoloji biliminin araçlarını kullanır.

Psikoanalitik Yaklaşım: Sigmund Freud ve takipçilerinin çalışmalarından türetilmiş olan bu yaklaşım, bireylerin bilinçaltı/bilinçdışı motivasyonları ve çocukluk deneyimlerinin tarihî figürlerin kararları ve davranışları üzerindeki etkisini incelemek için kullanışlı görünmektedir. Örneğin, bir liderin otoriter eğilimlerini incelerken çocuklukta yaşadığı “ailevi dinamiklere” odaklanmak yararlı olabilir. Freud'un "Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood" adlı çalışması Leonardo'nun eserlerindeki sembollerin psikoanalitik bağlamda yorumlanmasına ve onun çocukluk anıları ve bilinçaltı

³⁸ G. Shteynberg, et al. “Theory of collective mind”, *Trends in Cognitive Sciences*, 27 (2023), p. 3-5.

³⁹ G. Cubitt, *History, Psychology and Social Memory. Psychology and History: Interdisciplinary Explorations*. Cambridge University Press, Cambridge, 2014, p. 15-39.

dürtüleri bağlamında ele alınmasına dayanır.⁴⁰ Psikoanalitik yöntem, tarihî analizlerde bireylerin, grupların veya toplumların geçmişteki davranışlarını ve onları motive edici faktörleri anlamak için kullanılabilir. Bu yöntem, özellikle bireylerin bilinçaltı düşüncelerini, duygularını ve arzularını keşfetmeye odaklanır ve bunların tarihî olaylar üzerindeki etkilerini inceler. Tarihî analizlerde psikoanalitik yöntemin uygulanmasında takip edilebilecek bazı adımlar vardır. İlk önce belgelerin incelenmesi ile başlanabilir. Tarihî figürlerin mektupları, günlükleri, konuşmaları ve diğer yazılı kaynakları, onların bilinçaltı düşünce ve duygularını ortaya çıkarmak için detaylı bir şekilde incelenebilir. Ardından sembolik anlamların araştırılmasıyla devam edilebilir. Tarihî figürler ve olaylarla ilişkilendirilen rüyalar, semboller, mitler ve imgeler, onların bilinçaltı düşüncelerini ve toplumsal normları nasıl yansıttıklarını anlamak için analiz edilebilir.⁴¹ Gündelik hayattaki “dil sürçmeleri”, “kalem sürçmeleri” ve “unutmalar” Freud’un psikoanalitik yaklaşımında sıklıkla değinilen önemli kavramlardandır.⁴² Bilinçdışı motivasyonların incelenmesiyle tarihî figürlerin eylemleri, bilinçdışı dürtüler ve çatışmalar bağlamında değerlendirilir. Freud ve onu takip eden Freudyen psikanalistlerin teorileri, tarihî figürlerin kişilik özelliklerini ve davranışlarını yorumlamak için kullanılabilir. Örneğin, bir liderin güç arzusu veya bir toplumun kolektif korkuları gibi unsurlar tespit edilebilir. Uygulamada, psikoanalitik tarihyazımı bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu eleştiriler genellikle metodun sübjektifliği ve genellikle harici faktörleri ihmal ederek tarihî figürlerin iç dünyalarına aşırı bir vurgu yapılmasını içerir.⁴³ Ancak, buna rağmen, psikoanalitik

⁴⁰ Sigmund Freud, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* (çev. B. Büyükkal ve S. M. Tura), Metis, İstanbul, 2012, s. 38-39.

⁴¹ Freud rüyaları tarihî bir malzeme olarak görüyordu. Freud’a göre; “*Düş yalnızca içimizde bulunan tarihsel malzeme kırıntılarının dramatik bir biçim içinde işlenmesidir*”. Bkz. S. Freud, *Düşlerin Yorumu I* (çev. E. Kapkın), Payel Yay., İstanbul, 1996, s. 121.

⁴² S. Freud, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (çev. Ş. Yeğin), Payel Yay., İstanbul, 1996, s. 87-99.

⁴³ Psikanalizin sosyal ve kültürel boyutlarına daha fazla önem veren modern psikolojik teoriler daha kullanışlı olabilir. Örneğin Karen Horney’in yaklaşımında, Freud’un biyolojik determinizmine ve cinsiyetçi teorilerine karşı daha sosyo-kültürel ve insan merkezli bir perspektif teklif ettiği görülür. Horney, bireylerin kişilik gelişimi ve nevrotik eğilimlerini anlamada, sosyal çevrenin yanı sıra kültürel ve tarihî faktörlerin rolünü öne çıkarır. Bu bakış açısı, psikanalizin sosyal, kültürel ve tarihî boyutlarına daha fazla önem veren

yöntem, tarihî olayları ve figürleri daha derinlemesine anlamak için sıra dışı bir perspektif sunabilir.⁴⁴ Mesela; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki toplumsal huzursuzluk ve melankoli, Freud'un belirttiği kolektif kayıp ve yas süreçleri ile analiz edilebilir. Devletin parçalanışı ve toprak kayıpları, toplumda bir tür toplu travma ve kayıp duygusuna neden olmuş ve bu durum, toplumsal ve bireysel psikolojide derin izler bırakmış olabilir. Ayrıca psikoanalitik bakışla Jön Türklerin, otoriter padişah figürüne ve merkezi otoriteye karşı çıkışları, genç bireylerin otoriter baba figürüne karşı geliştirdikleri bilinçaltı isyanın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Psiko-sosyal Yaklaşım: Erik Erikson gibi teorisyenlerin çalışmalarını temel alan psikososyal yaklaşım bireylerin kişilik gelişimindeki “sekiz aşama” üzerinden tarihî figürlerin yaşam evrelerinin analiz edilmesinde kullanılabilir.⁴⁵ Bu yaklaşım, liderlerin veya önemli şahsiyetlerin yaşam hikayelerindeki krizlerin veya dönüm noktalarının kişiliklerini ve dolayısıyla tarih üzerindeki etkilerini nasıl şekillendirdiğini incelemek için yararlı olabilir. Tarihî figürlerin yaşam hikayelerindeki önemli dönüm noktaları, Erikson'un psikososyal gelişim evreleri ile ilişkilendirilerek analiz edilebilir. Örneğin, bir liderin gençlik döneminde yaşadığı kimlik bunalımı, onun ilerideki politik pozisyonlarını ve kararlarını etkileyebilir aynı kişinin yaşlılık dönemindeki bütünlük arayışı da Erikson'un psikososyal kuramına göre incelenebilir. Meşhur Sosyal psikolog Erik Erikson "Young Man Luther" adlı eserinde, Martin Luther'in din reformu sürecindeki motivasyonlarını ve hayat akışı içinde deneyimlediği kişisel krizlerini, psikososyal gelişim teorisinin aşamaları çerçevesinde incelemiştir.⁴⁶ Bireylerin ve grupların toplumsal rolleri ve kimlikleri de Erikson'un teorisine göre değerlendirilebilir. Örneğin, bir devrimci hareketin genç üyelerinin rol arayışı, liderlerin otorite ve güç ile ilişkileri gibi araştırma konularında kullanılacak uygun yaklaşımlardan biri olabilir. Psikososyal kuramın tarihî analizlerde kullanımına örnek olarak;

modern psikolojik teorilerle uyumludur. Bkz. Karen Horney, *Çağımızın Tedirgin İnsanı* (çev. A. Yörükân), Tur Yay., İstanbul, 1980, s. 22-23.

⁴⁴ T. Brennan, "History after Lacan", *Economy and Society*, 19/3 (1990), p. 312-313.

⁴⁵ E. H. Erikson, *İnsanın 8 Evresi* (çev. G. Akkaya), Okuyan-Us Yay. İstanbul, 2018, s. 113-118.

⁴⁶ C. B. Strozier, D. Offer, *The Leader: Psychohistorical Essays*, p. 49-58.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki modernleşme çabaları, Osmanlı entelektüel ve siyasi elitleri arasında bir kimlik krizi oluşturmuş olabilir. Erikson'un psikososyal gelişim aşamalarında bahsettiği kimlik ile rol karmaşası⁴⁷ bu dönemin Osmanlı aydınları arasında görülebilir; geleneksel Osmanlı kültürel değerleri ile modern, Batılı idealler arasında bocalama ve bu iki dünya arasında bir kimlik oluşturma mücadelesi yaşanmış olabilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından bireylerin geçmişle yüzleşme ve yeni bir kimlik inşa etme süreci, Erikson'un "bütünlüğe karşı umutsuzluk" aşaması ile incelenebilir.⁴⁸ Kaybedilen bir devletin ardından yeni kurulan ulus devletlerin bireylerinin geçmişlerini anlamlandırma ve yaşlılık dönemlerinde bütünlük duygusu geliştirme mücadeleleri psikososyal bir çerçevede ele alınabilir. Jön Türklerin reformist ve ulusal kimlik inşa etme çabaları, Erikson'un "bağlılık" kavramıyla incelenebilir. Bireyin yetişkinliğe geçiş yaparken güçlü ideolojik bağlar kurma ve gruplarına sadık kalmak istemesi, Jön Türklerin milliyetçilik ve Osmanlılık gibi ideolojilere olan sıkı bağlılığını açıklayabilir.

Davranışçı Yaklaşım: Watson'un deneysel psikolojik araştırmaları ile başlayan bu yaklaşım Skinner Thorndike ve Bandura gibi pek çok davranışçı psikoloğun katkıları ile geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın temelinde, davranışların çevresel etkileşimlerle şekillendiği fikri yatar. Bu yaklaşım özellikle öğrenme teorileri ve gözlemlenebilir davranışlar üzerine odaklanır. Tarihî figürlerin davranışlarını, belirli koşullar ve olaylar karşısındaki tepkiler olarak inceler ve bu tepkilerin zaman içinde sabit kalıp kalmadığına veya değişim yönüne bakar. Watson veya Skinner gibi davranışçı psikologların teorileri, tarihî figürlerin belirli olaylara verdiği tepkileri analiz etmek için kullanılabilir. Davranışçı kuram, bireylerin davranışlarının büyük ölçüde çevresel etmenler ve öğrenilen deneyimler tarafından şekillendirildiğini öne sürer.⁴⁹ Bu kuramın temelinde, gözlemlenebilir davranışların incelenmesi ve bireylerin tepkilerinin dışsal uyaranlara olan yanıtları temelinde anlaşılması yatar. Öğrenme süreçlerinin incelenmesi önemli bir yer tutar. Mesela; taklit

⁴⁷ Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, s. 168.

⁴⁸ Erikson, a.g.e., s. 167.

⁴⁹ B. F. Skinner, *Science and Human Behavior*, Skinner Foundation, Harvard University, Cambridge, 2014, p. 129.

etmek ve deneme-yanılma süreçlerinin öğrenme mekanizması içindeki fonksiyonu üzerinden tarihî şahsiyetlerin eylemlerinin analizinde farklı bir perspektif yakalanabilir. Tarihî figürlerin ve toplumların öğrenme süreçlerine odaklanarak, onların geçmiş deneyimlerinden ve çevresel koşullardan nasıl etkilendikleri analiz edilebilir. Örneğin, bir liderin geçmiş savaş deneyimlerinin onun gelecekteki askeri kararlarını nasıl etkilediği incelenebilir. Davranışçı yaklaşımlarda incelenmesi gerekli bir diğer husus ise “uyaran” ve “tepki” ilişkilerinin değerlendirilmesidir. Tarihî olaylar ve figürlerin verdiği tepkiler, belirli uyaranlarla ilişkilendirilerek incelenir. Bu, onların davranışlarını belirleyen dışsal faktörleri anlamak için kullanılır. Ödül ve ceza sistemleri de ihmal edilmemelidir. Tarihî figürlerin ve toplumların belirli davranışları sürdürme veya değiştirme eğilimleri, bu davranışların sonuçlarına (ödüllendirme veya cezalandırma) dayanarak değerlendirilir. Örnek vermek gerekirse; yönetim mekanizmasındaki tayin, terfi, tenzil, azl ve sürgün olaylarının etkileri ve bunlara verilen tepkileri incelerken etkili olabilir. Bunlara ilaveten “model olma” ve “model alma” sistemleri bu kurama göre incelenebilir.⁵⁰ “Davranış modelleri” tarihî kişiliklerin veya liderlerin davranışları, onları takip eden bireyler veya topluluklar için model oluşturabilir. Bu modellerin toplum üzerindeki etkisi ve bu modellerin nasıl öğrenildiği incelenebilir. Mesela, bir hükümdarın savaşlar ve diplomatik ilişkiler karşısında gösterdiği öğrenilmiş tepkileri, gündelik hayat rutinleri, protokol ve teşrifat ilişkileri bu çerçevede incelenebilir. Toplumsal ve politik davranışların analizi için toplumların ve grupların belirli politik veya sosyal olaylara verdikleri tepkiler, davranışçı kurama göre değerlendirilebilir. Örneğin, bir protesto hareketinin ya da boyun eğme davranışlarının arkasındaki çevresel ve deneyimsel faktörler analiz edilebilir. Davranışçı kuram, tarihî değişim ve sürekliliğin anlaşılmasında da kullanılabilir. Toplumların ve bireylerin zaman içindeki davranışsal değişiklikleri, dışsal uyaranlara verilen tepkiler olarak incelenebilir. Davranışçı kuram, tarihçilere tarihî olayların ve kişiliklerin çevresel faktörler tarafından nasıl şekillendirildiğini anlama konusunda bir araç sağlar. Ancak, bu yaklaşım insan davranışının içsel motivasyonlarını ve bilişsel süreçlerini genellikle göz ardı ederek “görünene” yani harici etkenlere odaklandığı için eleştirilere maruz

⁵⁰ A. Bandura, *Social Learning Theory*, General Learning Press, New York, 1971, p. 5.

kalabilir. Tarihçiler bu yaklaşımı kullanırken, bireylerin ve toplumların karmaşık doğasını ve davranışlarının birden fazla faktör tarafından etkilendiğini dikkate almalıdırlar.⁵¹ Davranışçı yaklaşımın tarihî analizlerdeki pratiğine dair bazı somut örnekler verilebilir. Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlar, halkın yönetim, hukuk ve eğitim alanlarındaki davranışlarını değiştirmeyi amaçlıyordu. Davranışçı analiz, reformların halkın davranışları üzerindeki etkisini inceleyebilir, örneğin, yeni hukuk sistemiyle nasıl farklı yargısal davranışların pekiştiğini ele alabilir. Mekteb-i Mülkiye gibi modern eğitim kurumlarının kurulması, yeni nesillerin siyasi ve sosyal konularda nasıl davranacağını şekillendirmeyi hedefliyordu. Davranışçı yaklaşımla, eğitim aracılığıyla öğrencilerin davranışlarının nasıl yönlendirildiğini ve bu davranışların toplumun geneline nasıl yayıldığı analiz edilebilir. Jön Türkler gibi sosyal ve politik hareketler, belirli siyasal ve toplumsal davranışları pekiştirmek için propaganda ve eylemleri kullanıyordu. Bu propagandaların, üyelerinin ve destekçilerinin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini ve bu davranışların daha geniş toplumsal değişimleri nasıl tetiklediğini incelemek için davranışçı yaklaşım uygulanabilir.

Bilişsel Yaklaşım: Sosyal biliş teorisinin öncülerinden olan Vygotsky, sosyal etkileşim ve kültürel bağlamın bilişsel gelişimi nasıl etkilediğini vurgulamıştır. Tarihî figürlerin düşünce süreçleri, karar verme mekanizmaları ve problem çözme becerileri gibi zihinsel işlevlerinin incelenmesi üzerine kuruludur.⁵² Bu yaklaşım, karar alma aşamaları ve stratejik düşünce gibi unsurları ele alır. Bir devlet adamının zor kararlar alırken kullandığı bilişsel süreçler ve bunun sonucunda ortaya çıkan politikalar, bilişsel psikoloji teorileri ile açıklanabilir. Bilişsel kuram, insan davranışının anlaşılmasında zihinsel süreçlerin, yani insanların nasıl düşündükleri, algıladıkları, hatırladıkları ve öğrendikleri üzerinde durur. Tarihî analizlerde bu kuram, tarihî kişiliklerin ve olayların anlaşılmasında bilişsel süreçlerin rolünü vurgulayarak kullanılabilir. Tarihî figürlerin karar alma süreçleri, onların bilgi işleme biçimleri, problem çözme yöntemleri ve yargılama hataları üzerinden incelenebilir. Örneğin, bir liderin büyük

⁵¹ H. Lawton, "The Group-Fantasies of Psychohistorians", in J. Dorinson & J. Atlas (Eds.), *The Many Faces of Psychohistory*. New York: International Psychohistorical Association, 1983, p. 415-420.

⁵² Gelişim Psikolojisi 1, (ed. U. Gürgân), Nobel, Ankara, 2019, s. 36-41.

bir savaşa girme kararının arkasındaki bilişsel süreçler analiz edilebilir. Mesela, Winston Churchill'in II. Dünya Savaşı sırasında aldığı stratejik kararlar, bilişsel çatışma çözümleme teorileri ile analiz edilebilir. Bilişsel kuramda zihinsel modellerin ve şemaların araştırılması asıldır. Tarihî kişiliklerin ve toplumların olayları nasıl anladıkları ve yorumladıkları, onların sahip olduğu zihinsel modeller ve şemalar aracılığıyla değerlendirilebilir. Bu, onların dünyayı nasıl algıladıklarını ve bu algıların eylemlerini nasıl etkilediğini ortaya koyabilir. Bilişsel çelişki ve tutarsızlıklara odaklanmak toplum ve bireylerde sık rastlanılan istikrarsızlıkları gerekçelendirebilir. Tarihî olayların anlatıları ve tanıklıkları, bellek süreçlerinin nasıl çalıştığı ve insanların geçmiş olayları nasıl hatırladıkları açısından incelenebilir. Hatırat (anılar) türü ve tarih yazımı arasındaki ilişki bu kuramla daha iyi anlaşılabilir. Tarihî kişiliklerin ve toplumların ideolojileri ve dünya görüşleri, onların olayları nasıl algıladıkları ve yorumladıkları açısından önemlidir. Bilişsel kuram, bu algıların nasıl şekillendiğini ve tarihî olaylara nasıl yansıdığını incelemek için kullanılabilir. Bilişsel yaklaşımların uygulanabileceği diğer bir temel mesele dil ve iletişim unsurlarıdır. Dil, bilişsel süreçlerin temel bir bileşenidir. Tarihî metinler, konuşmalar ve yazışmalar bu kuramsal bakış açısıyla incelenirse tarihî kişiliklerin ve toplumların düşünme biçimlerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bilişsel kuram, tarihî olayları ve kişilikleri anlamada derinlemesine bir perspektif sunar ve bu kuramın uygulanması, tarihî figürlerin ve olayların arkasındaki zihinsel süreçlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.⁵³ Ancak, bu yaklaşımın uygulanması, tarihî figürlerin zihinsel süreçlerine dair doğrudan kanıtların sınırlı olabileceği gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu nedenle, tarihçiler bu kuramı kullanırken genellikle dönemin metinleri ve diğer belgesel kanıtlar üzerinden çıkarımlarda bulunmak zorunda kalırlar. Bilişsel yaklaşımın tarihî analizlerdeki pratiğine dair bazı somut örnekler verilebilir. Rüştüye ve darülfünun (üniversite) gibi modern eğitim kurumlarının kurulması, yeni nesillere bilgi işleme, eleştirel düşünme ve analitik beceriler kazandırma amacını taşıyordu. Bilişsel yaklaşım, bu eğitim politikalarının zihinsel yetenekler üzerindeki etkilerini ve toplumun düşünce yapısını nasıl dönüştürdüğünü inceleyebilir. Batılılaşma çabaları, Osmanlı aydınlarının ve yöneticilerinin

⁵³ J. Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim* (çev. H. Portakal), Cem Yay., İstanbul, 1999, s. 89-95.

kendi kimliklerini nasıl algıladıkları ve kendi kültürleri ile Batılı kültürler arasında nasıl bir bilişsel uzlaşma aradıkları konusunda önemli ipuçları sunar. Bilişsel yaklaşım, bu süreçteki zihinsel çatışmaları ve kültürel entegrasyonun bilişsel boyutlarını analiz edebilir.

Kişilik Teorileri: Günümüzde kişilik kuramları içinde öne çıkan “Beş Faktör Modeli (Big Five)”⁵⁴, kişilik özelliklerini açıklayan ve genellikle CANOE veya OCEAN olarak kısaltılan beş geniş boyutu içerir: Dürüstlük (Conscientiousness), Uyumluluk (Agreeableness), Duygusal Kararlılık (Neuroticism), Deneyime Açıklık (Openness to Experience) ve Dışadönüklük (Extraversion). Tarihî analizlerde bu modelin kullanılması, tarihî figürlerin kişilik özelliklerini anlamak ve bu özelliklerin onların davranışlarına ve tarihî olaylara olan etkilerini değerlendirmek için faydalı olabilir.⁵⁵ Tarihî belgeler, mektuplar, günlükler, konuşmalar ve biyografiler incelenerek, bir tarihî figürün yukarıda ifade edilen her bir kişilik boyutu hakkında bilgi toplanabilir. Bu bilgiler ışığında, figürün genel kişilik profili oluşturulabilir. Bir liderin karar alma süreci ve liderlik stili, “Beş Faktör Modeli” çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin, yüksek derecede dışadönüklük ve düşük duygusal kararlılık gösteren bir liderin riskli kararlar alma eğiliminde olduğu düşünülebilir. Bir tarihî figürün kişilik özelliklerinin tarihî olaylar üzerindeki etkisi, örneğin savaşların başlaması veya barış antlaşmalarının yapılması gibi önemli kararlar bağlamında incelenebilir. Bir tarihî figürün kişilik özelliklerinin, dönemin toplumsal ve kültürel normlarıyla nasıl etkileşime girdiği analiz edilebilir. Bu, figürün toplum içindeki rolünü ve etkisini anlamada önemlidir. Farklı tarihî figürlerin kişilik özellikleri “Beş Faktör Modeli” çerçevesinde karşılaştırılarak, belirli tarihî dönemlerde veya olaylarda

⁵⁴ Beş Faktör Modeli'nin (Big Five) gelişimi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren birkaç on yıllık bir süreci kapsar. Beş Faktör Modeli'nin en bilinen ve yaygın olarak kabul edilen şekli, 1980'ler ve 1990'larda Robert R. McCrae ve Paul T. Costa'nın çalışmalarıyla geliştirilmiştir. McCrae ve Costa'nın NEO PI-R kişilik envanteri, bu dönemde modelin ölçümünü standartlaştırma yolunda önemli bir adım olmuştur. Lewis Goldberg ise 1981 yılında "The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure" adlı çalışmasıyla modelin popülerleşmesine ve yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. 1990'lara gelindiğinde, Beş Faktör Modeli kişilik psikolojisinin merkezi teorilerinden biri haline gelmiştir. Akademik ve pratik psikoloji alanında geniş bir kabul görmeye başlamıştır.

⁵⁵ L. R. Goldberg, "The Development of Markers for The Big-Five Factor Structure", *Psychological Assessment*, 4/1 (1992), p. 26–42.

ortaya çıkan liderlik tipleri ve etkileşimler değerlendirilebilir.⁵⁶ Bir tarihî figürün yaşamı boyunca kişilik özelliklerinde meydana gelen değişimler, yaşanan tarihî olaylar ve kişisel deneyimlerle ilişkilendirilerek incelenebilir. Mesela, II. Mahmud'un yüksek düzeydeki açıklık (openness) özelliği, askeri ve idari yeniliklere olan eğilimini açıklayabilir. Benzer şekilde Fransa'dan Napolyon Bonapart'ın, Rusya'dan Deli Petro'nun ya da Japonya'dan Meiji'nin reformist ve restoratif yönleri yüksek düzeydeki açıklık (openness) özellikleri üzerinden mukayeseli analizlere gidilebilir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri gibi reform hareketlerinin arkasındaki liderlerin ve entelektüellerin kişilik özellikleri, bu reformların doğasını ve uygulanma biçimini etkileyebilir. Örneğin, bu dönemdeki reformcuların yüksek açıklık puanlarına sahip olduğu ve geleneksel normlara meydan okuyarak yeni fikirler ve uygulamalar getirdiği varsayılabilir. "Beş Faktör Modeli"nin tarihî analizlerde kullanımı, tarihî kişilikleri daha nüanslı ve sistematik bir şekilde değerlendirmeye katkı sağlayabilir. Ancak, bu modelin tarihî figürler üzerine uygulanması, genellikle yoruma dayalıdır ve kesin sonuçlar sunmaktan ziyade, kişilik özelliklerinin potansiyel etkileri üzerine hipotezler geliştirmeyi amaçlar. Bu nedenle, tarihçiler bu modeli kullanırken, mevcut tarihî kanıtların sınırlılıklarını ve tarihî kişiliklerin çok boyutlu doğasını göz önünde bulundurmalarıdır.

Nesne İlişkileri Kuramı: Nesne İlişkileri Kuramı, bireyin kişilik gelişimini ve insan ilişkilerini anlamak için içsel nesnelerin (yani, insanların zihinsel ve duygusal iç dünyalarında oluşturdukları diğer kişilerin imajları ve temsilleri) ve dış dünyadaki gerçek ilişkilerin etkileşimine odaklanan psikanalitik bir kuramdır. Bu teori, Melanie Klein, Donald Winnicott, Margaret Mahler, Otto F. Kernberg ve diğer psikanalistler tarafından geliştirilmiştir ve genellikle kişinin ilk ilişkilerinin, özellikle ana-baba ya da daha doğru bir ifadeyle bakım veren kişinin/kişilerin incelenen şahsın ileriki ilişkilerini ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanır.⁵⁷ Tarihî figürlerin çocukluk deneyimleri ve ilk nesne ilişkileri, onların kişilik gelişimini ve yetişkin yaşamlarındaki

⁵⁶ L. R. Goldberg, "An Alternative 'Description of Personality': The Big-Five Factor Structure", *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (1990), p. 1216-1229.

⁵⁷ Melanie Klein, *Haset ve Şükran* (çev. O. Koçak ve Y. Erten), Metis, İstanbul, 2011, s. 19-24.

davranış kalıplarını anlamada incelenebilir. Örneğin, bir liderin otoriteyle ilişkisini ya da güçlü bir anne figürüyle olan bağıni analiz ederek, bu ilişkilerin liderin politik kararları üzerindeki etkisi araştırılabilir. Tarihî figürlerin kişisel ilişkileri ve bu ilişkilerin onların tarihî kararlar ve eylemler üzerindeki etkileri, nesne ilişkileri kuramı kullanılarak değerlendirilebilir. Nesne ilişkileri kuramı, sadece bireylerle sınırlı kalmayıp, toplumlar veya gruplar arası ilişkileri anlamak için de uygulanabilir. Toplumsal veya politik grupların birbirleriyle ve liderleriyle olan ilişkileri, nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde analiz edilebilir. Tarihî olaylar ve dönemler, “kolektif psikoloji ve kollektif nesne ilişkileri açısından değerlendirilebilir. Örneğin, bir toplumun savaşa giriş şekli veya bir devrimin dinamikleri, toplumun kolektif nesne ilişkilerine yansımaları olarak incelenebilir. Tarihî kişiliklerin psikolojik profilleri, onların iç dünyalarındaki nesne temsillerinin analizi yoluyla oluşturulabilir.⁵⁸ Bu yaklaşım, figürlerin motivasyonlarını ve eylemlerini daha iyi anlamayı sağlayabilir. Nesne İlişkileri Kuramı'nın tarihî analizlere uygulanması, erken çocukluk dönemine yaptığı aşırı vurgu ile kişilerin ve toplumların erken dönemlerine ait sağlam bilgilere ulaşabilmenin zorluğundan kaynaklı doğrudan kanıtların olmaması ve tarihî figürlerin psikolojik durumlarını yorumlarken yapılan varsayımlar nedeniyle sınırlı olabilir.⁵⁹ Bu nedenle, tarihçiler bu kuramı kullanırken, çıkarımlarını dikkatli bir şekilde yapmalı ve tarihî kaynakların sağladığı bilgileri mukayeseli bir biçimde kritik ederek değerlendirmelidirler. Bu kuramın entegrasyonuna dair bazı örnekler verilebilir. Rüştiye ve Darülfünun gibi modern eğitim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin, öğretmenleri ve akademik otoritelerle olan ilişkilerinin, onların dünyaya bakış açıları ve siyasi düşünceleri üzerindeki etkileri değerlendirilebilir. Bu kurumlarda kurulan ilişkilerin, öğrencilerin reformist ya da muhafazakâr hareketlere katılımını nasıl etkilediği nesne ilişkileri açısından analiz edilebilir. Namık Kemal, vatan ve hürriyet konularında derin duygular besleyen bir yazar ve düşünürdü. Onun, Fransız Devrimi'nin idealleri ve dönemin liberal

⁵⁸Melanie Klein, “Some Theoretical Conclusion Regrading the Emotional Life of the Infant,” in *Envy and Gratitude and Others Works 1946-1963*, The Free Press, New York, 1975, p. 90-93.

⁵⁹ O.F. Kernberg, *Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık* (çev. M. B. Büyükkal), Metis, İstanbul, 2010, s. 124-125.

düşünürlerinin eserleri ile kurduğu entelektüel bağlar, onun kendi siyasi ve edebi çalışmalarına yansımış olabilir. Namık Kemal'in, bu figürlerle "özdeşim" (identification) kurarak, Osmanlı toplumunda benzeri değerleri yayma ve hürriyetçi bir anlayışı teşvik etme çabaları incelenebilir.

Hümanistik Yaklaşım: Hümanistik psikoloji, insan deneyimini, özgürlüğü, potansiyeli ve bütünlüğünü vurgulayan bir yaklaşımdır. Carl Rogers ve Abraham Maslow gibi psikologlar tarafından popüler hale getirilmiş, insanın bilinçli deneyimlerine, öz-bilinç sürecine ve kendini gerçekleştirme arzusuna odaklanır. Tarihî analizlerde hümanistik yaklaşımların kullanımı, tarihî kişiliklerin ve olayların daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayışına katkıda bulunabilir. Hümanistik yaklaşım, tarihî figürlerin kişisel anlatılarını, günlüklerini, mektuplarını ve diğer birinci elden kaynaklarını, onların kişisel deneyimleri ve gelişim süreçleri açısından değerlendirir. Tarihî olaylar ve figürlerin öznel perspektifleri, tarihî anlatının merkezine alınır. Bu, tarihî figürlerin kişisel motivasyonlarına, inançlarına ve değerlerine odaklanmayı da gerektirir. Hümanistik yaklaşımlar, tarihî figürlerin kendi potansiyellerini nasıl anladıkları ve bu potansiyeli nasıl gerçekleştirdikleri üzerinde durur.⁶⁰ Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, bu bireylerin kendi ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını ve kendini gerçekleştirme yolunda hangi adımları attıklarını anlamak için bir çerçeve sağlayabilir. Tarihî figürlerin fikrî, edebî, sanatsal, bilimsel ifade ve keşifleri hümanistik psikoloji tarafından insan potansiyelinin bir tezahürü olarak kabul edilir.⁶¹ Örneğin, bir liderin ya da sanatçının kendi yeteneklerini nasıl geliştirdiği ve bu sürecin tarihî etkileri incelenebilir. Tanzimat dönemi reformcuları, bireylerin özgürlüklerini genişletmeye çalışarak, onların eğitim, hukuk ve yönetimde daha aktif roller üstlenmelerini teşvik etmişlerdir. Hümanistik bir analiz, bu dönemin reformlarının bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirme fırsatlarına nasıl katkıda bulunduğunu inceleyebilir. Tarihî kişiliklerin özgürlüklerini nasıl kullandıkları ve aldıkları kararlarla ilgili sorumlulukları, hümanistik psikoloji çerçevesinde önemli temalardır.

⁶⁰ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi* (çev. O. Gündüz), Kuraldışı Yay., İstanbul, 2001, s. 200-228.

⁶¹ C. R. Rogers, *Kişi Olmaya Dair* (çev. S. Budak), Okuyan Us Yay., İstanbul, 2011, s. 143-144.

Tarihî figürlerin kendi kararlarını verme kapasiteleri ve bu kararların tarihî sonuçları üzerinde durulur. Bu, bireylerin “kendi öznel tarihlerini” şekillendirmedeki rolünü de anlamamıza yardımcı olabilir. Hümanistik yaklaşımlar, tarihî figürlerin duygusal dünyalarını ve diğer bireylerle ilişkilerini bilhassa önemser. Bu, tarihî olayların ve hareketlerin altında yatan kişilerarası dinamikleri anlamada kritik olabilir.

Varoluşçu Yaklaşım: Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir ve Albert Camus’un başlıca temsilcisi oldukları felsefi birikimi psikoloji sahasına uyarlayan ve yaygınlaştıran varoluşçu psikologlar Rollo May ve Irwin Yalom olmuştur. Varoluşçu psikoloji, ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık gibi insan varoluşunun kaçınılmaz unsurlarının bireysel psikoloji üzerindeki etkisini inceler. Bireyin kendi değerlerine göre otantik bir yaşam sürme çabası, varoluşçu psikolojinin merkezinde yer alır. Kendi kimliğini ve yolunu bulma süreci vurgulanır.⁶² Tarihî figürlerin eylemleri, varoluşçu bir perspektiften, bireyin kendi yaşamına anlam ve amaç kazandırma çabası olarak yorumlanabilir. Tarih içindeki kaos ve anlamsızlık hissi, varoluşçuların insan varoluşunun temel unsurları olarak gördüğü konularla örtüşebilir. Tarihî olayların absürtlüğünü ve anlam arayışını analiz etmek, varoluşçu bir yaklaşımla mümkün olabilir. Varoluşçu yaklaşım, büyük tarihî anlatıların dışında kalan bireylerin hikayelerine yer vererek, tarihînin daha geniş ve çeşitli bir resmini çizebilir. Etnografik ve mikro tarihçilik perspektifinden yapılacak tarihî analizler için de elverişli görünmektedir. Varoluşçu yaklaşım, tarihî olayları ve figürleri yeniden değerlendirme fırsatı sunar. Tarihçiler, olayları yalnızca neden-sonuç ilişkisi içinde değil, aynı zamanda bireylerin yaşamının anlamını ve amaçlarını arayışı bağlamında inceleyebilirler. Varoluşçu yaklaşım; insanlık tarihinin en temel meselelerinden ölüm, anksiyete, özgürlük ve yalnızlık gibi temalar üzerine yoğunlaşır ancak dikkat edilmesi gereken hassas bir nokta; insanlığın bu temel kavramlarının tarihin farklı dönemlerinde algılanış biçimlerinde farklılıklar olabilir.⁶³ Modern ve modern sonrası paradigmalarda yapılacak monist tarihî yorum ve çıkarımlar tarihin daha önceki dönemleri için anakronik

⁶² Rollo May, *Kendini Arayan İnsan* (çev. A. Karpat), Kuraldışı Yay., İstanbul, 1997, s. 35-45.

⁶³ Irwin Yalom, *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek* (çev. Zeliha İ. Babayiğit), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 109.

olabilir. Varoluşçu yaklaşımın entegre edilebileceği birkaç müşahhas Örnek verilebilir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı aydınları, toplumun yönetim biçimi, adalet anlayışı ve eğitim sistemi üzerine yoğun tartışmalar yürütmüşlerdir. Bu tartışmalar, onların hem kendi yaşamlarında hem de toplum olarak daha geniş bir anlam ve amaç arayışının bir parçası olarak görülebilir. Örneğin, Said Halim Paşa'nın siyasi felsefe eserleri veya Ahmet Rıza Bey'in eğitim ve toplumsal reformlar hakkındaki yazıları, varoluşsal anlam arayışının somut ifadeleri olarak incelenebilir.

Biyolojik Yaklaşım: Tarihî analizlerde biyolojik yaklaşım, insan davranışının ve sosyal yapıların evrimsel ve genetik temellerini inceleme eğilimindedir. Bu yaklaşım, insanların biyolojik yaratılışlarının tarihî olaylar ve toplumsal değişimler üzerindeki etkilerini keşfetmeye çalışır. Tarihî olaylar, insanın biyolojik ve psikolojik tarihî gelişimine ve genetik mirasından devralınan içgüdüsel davranış kalıplarına bağlı olarak incelenebilir.⁶⁴ Örneğin, savaş ve ittifaklar gibi tarihî olaylar, insanların rekabet ve iş birliği eğilimleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Beyin çalışmaları ve sinirbilimsel bulgular, tarihî kişiliklerin karar alma süreçlerini ve duygusal tepkilerini anlamak için kullanılabilir. Bu bilgiler, özellikle stres altında alınan kararlar veya liderlerin risk alma eğilimleri gibi konularda içgörü sağlayabilir. Genetik araştırmalar, belirli tarihî figürlerin veya grupların davranışsal özelliklerini açıklamak için kullanılabilir.⁶⁵ Örneğin, bazı liderlerin agresif ya da resesif özelliklerinin genetik yatkınlıklarla ilişkili olup olmadığını sorgulamak bu yaklaşımın bir parçası olabilir. Biyolojik yaklaşım, salgın hastalıkların tarihî ve insan toplulukları üzerindeki etkilerini anlamak için de kullanılabilir. Bu noktada incelenen tarihî döneme ait ya da bireysel tıbbi kayıtlar üzerinden bazı çıkarımlar yapılabilir. Psikoloji, bu hastalıkların bireysel ve toplumsal psikoloji üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Örneğin, bir liderin sağlık durumu ile ilişkili psikolojik durumunun tarihî kararlar üzerindeki etkisi incelenebilir. Demografik değişiklikler incelenirken de nüfusun genetik yapısındaki değişimlerin ve hastalıkların tarihî olaylar üzerinde

⁶⁴ H. J. Eysenck, "Principles and Methods of Personality Description, Classification and Diagnosis", *British Journal of Psychology*, 55 (1964), p. 284-294.

⁶⁵ H. J. Eysenck, "Genetic And Environmental Contributions to Individual Differences: The Three Major Dimensions of Personality", *Journal of Personality*, 58/1 (1990), p. 245-261.

etkisi dikkate alınabilir. Örneğin pandemilerin veya genetik mutasyonların toplumlar üzerindeki sosyoekonomik ve politik sonuçları araştırılırken katkı sağlayabilir. İnsan kalıntıları ve fosiller üzerinde yapılan biyolojik incelemeler, eski insan topluluklarının yaşam tarzlarını ve bu tarzların zaman içinde nasıl evrildiğini anlamak için kullanılabilir. Bu bulgular, tarihî olayların ve toplumsal yapıların altında yatan biyolojik ve ekolojik faktörleri aydınlatılabilir. Örneğin, geç dönem Osmanlı sadrazamlarından ve devlet adamlarından Said Halim Paşa, yüksek eğitilmiş ve çok dilliydi ve karmaşık siyasi durumlar hakkında sofistike düşüncelere sahipti. Biyolojik yaklaşımdan bakıldığında, bu tür bilişsel kapasitelerin bir bölümünün genetik yatkınlıklarla ilgili olabileceği düşünülebilir. Ancak, tarihî olayların karmaşık nedenlerini tek bir biyolojik faktöre indirgememek önemlidir; bu tür analizler genellikle çok disiplinli bir yaklaşım gerektirir ve biyolojik faktörlerin yanı sıra kültürel, ekonomik ve politik etkenleri de göz önünde bulundurmalıdır. Biyolojik yaklaşımın tarihî analizlere uygulanması, genellikle disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirir. Tarihçiler, biyolojik bilimlerden ve psikolojiden gelen verileri kullanarak, tarihî olayları ve kişilikleri daha kapsamlı bir biçimde anlamaya çalışırlar. Bu yaklaşım, insan davranışının ve toplumsal değişimlerin yalnızca sosyal ve kültürel faktörlerle değil, aynı zamanda biyolojik ve genetik faktörlerle de şekillendiğini kabul ederek bu çerçevede tarihi yeniden yorumlayabilir.

Sosyal Psikoloji Yaklaşımı: Sosyal değişim teorileri üzerine yoğunlaşmış sosyal psikoloji yaklaşımı; tarihî analizlerde toplumların, grupların ve bireylerin davranışlarının sosyal etkileşimler bağlamında incelenmesine imkân tanır. Sosyal psikolojinin öncülerinden kabul edilen Kurth Lewin, özellikle liderlik stilleri⁶⁶, Stanley Milgram ise otorite ve itaat üzerine çalışmalar yapmışlardır.⁶⁷ Sosyal Psikoloji alanında bir diğer önemli isim Muzaffer Şerif ise sosyal normların nasıl oluştuğu meselesinin yanı sıra grup içi ve gruplar arası etkileşimlerin dinamiklerini incelemiştir.⁶⁸ Tarihî olayların bireylerin birbirleriyle olan etkileşimleri ve

⁶⁶ Kurth Lewin, *Resolving Social Conflicts*, Harper and Brothers, New York, 1948.

⁶⁷ Stanley Milgram, "Behavioral Study of Obedience", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67 (1963), p. 371–378.

⁶⁸ Muzaffer Şerif, *Toplumsal Kuralların Psikolojisi* (çev. İ. Sandıkçioğlu), Alan Yay., İstanbul, 1985, s. 55-56.

sosyal gruplar arasındaki dinamikler üzerinden incelenmesi hususunda yararlı olabilir. Örneğin, bir liderin karizması ve bu karizmanın insanları nasıl etkilediğini, ya da bir topluluğun içindeki grup dinamiklerinin sosyal hareketler üzerindeki etkisini analiz etmek için kullanılabilir. Toplumların ve bireylerin tarihî olaylara nasıl anlam yüklediği ve bu anlamlandırmanın toplumsal normlar ve değerler üzerindeki etkisini incelemekte faydalı olabilir. Örnek olarak, Osmanlı'da gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme ve batılılaşma hareketleri, bireylerin ve toplumun modern dünya ile etkileşimi ve sosyal değişime adaptasyonu olarak analiz edilebilir. Bu dönüşüm süreçleri, sosyal psikoloji açısından bireylerin ve toplumun nasıl bir toplumsal kimlik geliştirdiği ve sosyal normlar ile değerlerin nasıl değiştiği üzerinden incelenebilir. Sosyal psikoloji, toplumsal inanç sistemlerinin nasıl oluştuğunu ve zaman içinde nasıl değiştiğini anlamak için kullanılabilir. Bireylerin ve grupların kendi kimliklerini nasıl oluşturduğu ve bu kimliklerin tarihî olaylarla nasıl etkileşime girdiği meselesi üzerinden analizler yapılabilir. Sosyal kimlik teorisi, insanların gruplar arası çatışmaları ve işbirliklerini anlamada kullanılabilir. Tarihte büyük sosyal olaylarda, örneğin devrimlerde veya toplumsal çalkantılarda kitlelerin davranışlarını incelemek için elverişli bir yaklaşımdır. Kitle psikolojisi, tarihî olaylarda bireylerin grup davranışlarına nasıl katıldığını ve bu süreçte bireysel özelliklerin nasıl etkilendiğini anlamak için kullanılabilir.⁶⁹ Örneğin II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından gelişen siyasi partiler ve dernekler, sosyal psikoloji açısından, grup içi dinamikler ve gruplar arası etkileşimler olarak incelenebilir. Meşrutiyet, bireylerin toplumsal gruplar içindeki davranışlarını ve farklı siyasi ve etnik grupların birbirleriyle nasıl etkileşime geçtiğini anlamak için zengin bir kaynaktır. Tarihî dönemlerdeki stereotiplerin ve önyargıların nasıl oluştuğu ve bunların toplumlar arası ilişkileri nasıl şekillendirdiği problemi üzerinde araştırmalar yürütülürken sosyal psikoloji yaklaşımının kavramları işe yarayabilir. Liderlerin nasıl takipçi kazandığı, toplumları nasıl etkilediği ve tarihî kararlar üzerindeki etkisinin sosyal psikolojik analizi hususunda etkili çıkarımlar yapılabilir. İkna teorileri, tarihî figürlerin ve hareketlerin nasıl destek topladığını anlamada kullanılabilir.⁷⁰ Sosyal psikoloji

⁶⁹ Şerif, *a.g.e.*, s.

⁷⁰ Nuray Sakallı, *Sosyal etkiler-Kim kimi nasıl etkiler?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 142-149.

yaklaşımının tarihî analizlere uygulanması, sosyal yapılar, otorite, iktidar dinamikleri ve kültürel normlar gibi kavramları anlamak için faydalıdır. Sosyal etkileşimlerin, toplumun davranışları ve inançları üzerindeki etkisi, sosyal psikoloji araştırmalarında olduğu kadar tarihî araştırmalarda da önemli bir yer tutar. Bu yaklaşım, tarihin yalnızca büyük liderler ve olaylar zinciri olarak değil, aynı zamanda insanların sosyal etkileşimleri ve psikolojileri üzerinden anlaşılabilceği bir alan olarak görülmesini sağlar.

Bireysel Psikoloji Yaklaşımı: Bireysel psikoloji, Alfred Adler tarafından kurulan ve bireyin kişilik gelişimi ve davranışlarını anlamak için sosyal bağlamı ve amaç yönlü davranışları vurgulayan psikolojik bir teoridir.⁷¹ Adler'in yaklaşımı, her bireyin benzersiz olduğu ve psikolojik süreçlerinin toplumsal etkileşimler ve yaşam hedefleri doğrultusunda şekillendiği fikrine dayanır. Adler'in "aşağılık kompleksi" kavramı bireylerin genellikle kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak hissettikleri yetersizlik duygusunu tanımlar. Bu duygu, kişileri üstünlük arayışına ve kendilerini geliştirmeye iten bir güç olarak görülür. Bireyin kendini geliştirmeye, güçlenmeye ve yaşamındaki zorlukların üstesinden gelmeye yönelik içsel bir itki vardır. Adler, bu arayışın bireyin toplum içinde anlamlı bir yer edinme çabası olduğunu belirtir.⁷² Adler, sağlıklı kişilik gelişimi için toplumsal refah ve başkalarının iyiliği için çalışma isteğini vurgular ve bu tür bir toplumsal bağlılığın ve toplulukla uyumun önemli olduğunu altını çizer. Bir birey için dünyayı algılama ve ona tepki verme biçiminin erken çocukluk deneyimleri ve ailevi ilişkiler tarafından şekillendirilen içsel bir rehber olduğu belirtilir. Bireyin kendi kişiliğini, hedeflerini ve yaşamını şekillendirme gücüne işaret eden Adler, insanların kendi yaşamlarının sanatçısı olduğunu ve kendi davranışlarının sorumluluğunu taşıdıklarını ifade eder. Bireysel psikoloji yaklaşımında "aile konstellasyonu" kavramı üzerinden bireyin aile içindeki pozisyonunun ve kardeşler arası ilişkilerin kişilik gelişimi üzerindeki etkisine özel bir anlam yüklenmiştir. Tarihî figürlerin motivasyonları ve karar alma süreçleri, Adler'in aşağılık kompleksi ve üstünlük arayışı kavramları ile incelenebilir. Örneğin, bir liderin agresif

⁷¹ Alfred Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji* (çev. H. Özgü), Hayat Yay., İstanbul, 2002, s. 33-37.

⁷² Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı* (çev. K. Şipal), SAY, İstanbul, 2014, s. 55.

politikalarının altında yatan aşağılık kompleksinden kaynaklanan duyguları veya üstünlük arayışı analiz edilebilir. Adler'in sosyal ilgi ve toplulukla bütünleşme üzerine vurgusu, tarihî figürlerin toplumsal bağlam içindeki eylemlerini ve bu eylemlerin toplum üzerindeki etkilerini anlamak için kullanılabilir.⁷³ Tarihî kişiliklerin aile konstellasyonları ve çocukluk deneyimleri, onların kişilik gelişimi ve tarihî etkileri üzerinde incelenebilir. Örneğin, bir devlet adamının liderlik tarzının, aile içindeki pozisyonu ve erken yaşam deneyimleriyle ilişkili olup olmadığı değerlendirilebilir. Bireylerin yaşam tarzları ve bu yaşam tarzlarının tarihî kararlar ve olaylar üzerindeki etkisi, Adler'in "yaşam tarzı" kavramı aracılığıyla ele alınabilir. Adler'in "telafi" kavramı, tarihî figürlerin kişisel zayıflıklarını ve eksikliklerini nasıl telafi ettikleri ve bunların toplumsal ve tarihî başarılarına nasıl yansıdığı açısından analiz edilebilir. Tarihî olayların ve liderlerin eylemlerinin, Adler'in "üstünlük arayışı" kavramı üzerinden değerlendirilmesi, "güç" ve "statü" elde etme veya koruma çabalarını anlamak için kullanılabilir. Mesela II. Meşrutiyet döneminde "sosyal ilgi" Osmanlı toplumunda cemiyetlerin ve siyasi partilerin oluşmasına, halkın siyasi süreçlere katılımının artmasına neden olmuş olabilir. Bu dönemde toplumsal refah ve eşitlik arayışı, bireylerin topluma olan bağlılığını ve sosyal ilgisini yansıtmış olabilir. Devletlerin ekonomik ve askeri alanlarda diğer devletler karşısında yaşadığı zayıflıkları telafi etme çabaları, örneğin donanmayı güçlendirme ve batılı tarzda askeri okullar açma girişimleri, Adler'in "telafi" kavramına örnek teşkil edebilir.

Analitik Psikoloji Yaklaşımı: Sigmund Freud ile yollarını ayırdıktan sonra Carl Gustav Jung'un uzun yıllar boyu üzerinde çalışarak inşa ettiği analitik psikoloji yaklaşımı, tarihî analizlerde sembolizm, mitoloji, rüya yorumu ve kolektif bilinçdışı gibi unsurları kullanarak olayları daha derin bir perspektiften değerlendirmeyi amaçlar.⁷⁴ Bu, tarihî olayların sadece dışsal faktörlerle değil, aynı zamanda bireylerin içsel ve toplumun kolektif psikolojisinin etkileşimiyle anlaşılmasında bir imkân olabilir. Jung'un arketip kavramı, evrensel ve kolektif bilinçdışındaki temel

⁷³ A. Adler, *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme (Üstünlük ve Sosyal İlgi)*, (çev. B. Çorakçı), SAY, İstanbul, 1983, s. 50-55.

⁷⁴ C. G Jung, *İnsan ve Sembolleri* (çev. A. N. Babaoğlu), Okuyan Us Yay., İstanbul, 2009, s. 55-66.

sembollerdir.⁷⁵ Tarihî olaylardaki sembollerin ve motiflerin arketip analizi, olayların daha derin anlamlarını anlamaya yönelik bir yaklaşım sunabilir. Jung, bireyin bilinçdışının yanı sıra kolektif bilinçdışının da önemli olduğunu savunur. Tarihî figürlerin ve toplumların kolektif bilinçdışındaki temalarının analizi, belirli dönemlerin ruh halini ve olayları anlamak için kullanılabilir. Jung'un rüya yorumu, bireyin içsel dünyasının sembolik ifadelerini çözümlenmeye odaklanır. Tarihî figürlerin ve olayların rüyalarının analizi, o dönemin psikolojik etkileşimlerini ve duygusal durumlarını anlamak için bir yol sağlayabilir. Jung, mitoloji ve sembollerin kolektif bilinçdışından türediğine inanır. Tarihî olaylardaki simge, sembol ve mitolojik motiflerin analizi, olayların derinlemesine anlamını açığa çıkarabilir. Jung, bireylerin kişilik tiplerini ve bilişsel işlevlerini anlamak için kullanılan bir model geliştirmiştir.⁷⁶ Tarihî figürlerin kişilik tiplerinin analizi, liderlik stillerini ve toplumsal etkilerini anlamak için kullanılabilir. Analitik yaklaşımın entegrasyonuna dair bazı örnekler vermek gerekirse; Osmanlı son dönemindeki saray mimarisinde kullanılan semboller ve motiflerin analizi üzerinden özellikle sarayın içindeki çiniler, mozaikler ve diğer süslemelerdeki sembollerin kolektif bilinçdışından etkilenip etkilenmediği ve bu sembollerin hangi arketiplere dayandığı araştırılabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bayrakları, armaları ve diğer simgelerin analiziyle simgelerin kolektif bilinçdışından etkilendiği düşünülerek, sembolizmin ve arketiplerin bu simgelerde nasıl yansıdığı araştırılabilir.

Tarihî Analizlerde Psikolojik Yaklaşımların Entegrasyonu

Bu yaklaşımların kullanımı genellikle tarihî metinlerin, mektupların, günlüklerin, konuşmaların ve diğer birincil kaynakların detaylı bir analizi ile başlar. Tarihçiler ve Psikologlar, bu materyalleri yorumlarken, belirli psikolojik teoriler ve kavramlar çerçevesinde bu figürlerin içsel dünyalarının bir yansıması olarak ve dışsal faktörler tarafından etkilenen davranışlarını anlamaya çalışırlar. Tarihî figürler hakkında daha derinlemesine bir anlayışa ulaşmak ve tarihî olayları daha iyi anlamlandırmak için bu psikolojik analizler son derece değerli olabilir. Tarihî olayları analiz ederken ve tarihî bir şahsiyetin hayatını incelerken

⁷⁵ Jung, *İnsan ve Sembolleri*, s. 67.

⁷⁶ C. G Jung, *Analitik Psikoloji* (çev. E. Gürol), Payel Yay., İstanbul, 2006, s. 143-156.

psikolojik yaklaşımlar ve psikoloji teorilerini entegre etmek, transdisipliner bir araştırma gerektirir.

İlgili tarihî şahsiyet hakkında öncelikli kaynakları toplamakla başlanabilir; mektuplar, günlükler, resmî belgeler, konuşmalar ve çağdaş tanıklıklar bu materyaller arasındadır. Öncelikli kaynaklar, dönemin insanların düşüncelelerini, duygularını ve motivasyonlarını doğrudan yansıttığı için bu tür analizlerde vazgeçilmezdir. Bu adımda araştırma sorularının belirlenmesiyle çalışmaya başlanabilir. Tarihî olaylar veya kişiliklerle ilgili psikolojik sorular geliştirilir. Bu sorular etrafında kaynakların tanımlanması aşamasına geçilir ve döneme ait mektuplar, günlükler, resmî belgeler, sanat eserleri, fotoğraflar gibi birincil kaynaklar tanımlanır. Belirlenen bu kaynaklara erişim ve ilgili kaynakların toplanabilmesi için bilgi merkezlerinin taranması, arşiv ziyaretleri, sahaflar ve kitabevlerinin araştırılması, dijital veri tabanlarının incelenmesi ve varsa kişisel koleksiyonların tetkiki yararlı olabilir. Toplanan kaynaklar, psikolojik yaklaşımların sunduğu perspektiflerle analiz edilmeye başlanarak yorumlanabilir.⁷⁷ Örnek olarak; Birinci Dünya Savaşı sırasında bir askerinin günlüğünün incelenmesi, savaşın psikolojik etkilerini anlamak için kullanılabilir. Bir liderin mektupları, onun karar verme sürecindeki duygusal ve zihinsel durumunu ortaya koyabilir. Bir döneme ait resimler ve sanat eserleri, o dönemin sosyal psikolojisine dair ipuçları verebilir.

Biyografik bağlamın anlaşılması için tarihî figürün yaşam öyküsü, doğumundan ölümüne kadar önemli olaylar ve dönemler incelenir. Bireyin yaşadığı dönemin kültürel, sosyal ve ekonomik koşulları incelenir. Aile, arkadaşlar ve meslektaşlar gibi kişisel ilişkiler ve etkileşimler analiz edilir. Tüm bunlar için kişisel mektuplar, günlükler, röportajlar ve diğer birinci el kaynaklar kullanılarak bireyin psikolojik yapısı araştırılabilir.⁷⁸

Şahsiyetin hayatını ve davranışlarını anlamak için uygun psikolojik teoriler ve kavramlar seçilmelidir.⁷⁹ Örneğin, makalenin ilgili kısmında

⁷⁷ H. Harlak, G. Sayın Karakaş, F. Karslı, "Hedef yönelimi, başarı ve anlam ihtiyacı: Füreya Koral'ın psikobiyografik incelemesi", *Turkish Studies*, 16/1 (2021), s. 360.

⁷⁸ Feyza Karslı, "Türkiye'deki psikobiyografi çalışmaları: Sistematik derleme", *MAKU SOBED*, 38 (2023), s. 102.

⁷⁹ Karslı, "Türkiye'deki psikobiyografi çalışmaları: Sistematik derleme", s. 103.

yer verilen psikoanalitik, davranışçı, bilişsel, hümanistik, kişilik teorileri, bireysel psikoloji, analitik psikoloji veya nesne ilişkileri kuramı olabilir. Günümüzde multidisipliner ve interdisipliner kavrayışın ötesine geçen transdisipliner bütüncül yaklaşımların kapsayıcılığa yaptıkları vurgu dikkate değerdir. Yalnızca bir kurama bağlı kalmak yerine geniş spektrumda yaygın kullanım kuşatıcılık bakımından çok daha etkili olabilir. Ancak bu durum tarih ve psikoloji disiplinlerinin her ikisine de derin bir vukufiyet gerektirdiğinden oldukça müşkül bir meseledir. Psikoloji disiplininin kuram ve kavramlarına aşina bir tarihçi ve tarih metodolojisini bilen bir psikoloğun kolektif iş birlikleri gerekebilir. Hangi tarihî olay veya figürün inceleneceği ve hangi psikolojik yönlerin önemli olduğu belirlenir. Sorunun doğasına uygun psikolojik teoriler ve kavramlar seçilir.⁸⁰ Örneğin, liderlik, sosyal etki, karar alma süreçleri gibi konular incelenecekse, ilgili psikolojik teoriler tercih edilir. Seçilen teori ve kavramlarla ilgili mevcut literatür incelenir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda tarihî olay veya figürü incelemek için bir kavramsal çerçeve geliştirilebilir.

Psikolojik profilin oluşturulması aşamasında tarihî figür hakkında geniş bir bilgi tabanı oluşturulur. Bu, ilgili birincil ve ikincil kaynakların toplanmasıyla mümkün olabilmektedir. Günlükler, mektuplar, konuşmalar ve diğer birincil kaynaklar gibi tarihî materyaller detaylıca incelendikten sonra seçilen psikolojik teori ve kavramlar kullanılarak tarihî figürün davranışları ve kişilik özellikleri analiz edilebilir. Elde edilen veriler ışığında, tarihî figürün psikolojik profilini oluşturacak analitik bir rapor hazırlanır.⁸¹ Bir örnek vermek gerekirse; Sultan V. Mehmed Reşad'ın hükümdarlığı sırasındaki emirleri, mektupları, edebi eserleri ve dönemin tanıklıklarını içeren tarihî kayıtlar ve kronikler toplanır. Sultan Mehmed Reşad'ın kişisel yazışmaları, devlet adamlarıyla ilişkileri ve dönemin tarihçileri tarafından yapılan betimlemeler üzerinden kişilik özellikleri incelenir. Mesela, onun sanata ve edebiyata olan ilgisi, içe dönük müsamahakâr yaklaşımı ve siyasi olaylara tepkileri değerlendirilir.

⁸⁰ Z. Kovary, "Psychobiography as a method", *Europe's Journal of Psychology*, 7 (2011), p. 758.

⁸¹ L. Hunt, "Psychology, Psychoanalysis and Historical Thought" in *A Companion to Western Historical Thought*, (eds. by Lloyd Kramer and Sara Maza), Blackwell, Oxford, 2002, p. 337-356.

Sultan V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkışı, I. Dünya Savaşı sırasındaki olaylar ve onun saltanatı boyunca yaşanan önemli iç ve dış siyasi gelişmeler bir zaman çizelgesinde sıralanır. Sultanın liderlik ve kişisel karar verme süreçleri, psikolojik teoriler ışığında değerlendirilebilir. Örneğin, otoriteyi kullanma biçimi ve stres altındaki tutumlarına odaklanılabilir. Sultanın yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal koşulları, onun psikolojik profilini etkileyen faktörler olarak göz önünde bulundurulur. Mesela, Balkan Savaşları ve imparatorluğun zayıflaması gibi dönemsel zorluklar analiz edilir. Sultanın kişisel mektupları, talimatları, döneme dair anlatılar, onun içsel motivasyonlarını, endişelerini ve politik duruşunu belirlemede kullanılabilir. Elde edilen bilgiler ışığında, Sultan V. Mehmed Reşad'ın kişilik özellikleri, liderlik tarzı ve karar verme süreçleri hakkında kapsamlı bir psikolojik profil raporu böylece ortaya çıkarılabilir.

Psiko-tarihî analiz adımına gelindiğinde şahsiyetin eylemleri ve kararları, psikolojik kavramlar ve teoriler çerçevesinde yorumlanır. Öncelikle araştırma sorusu netleştirilmelidir. Hangi psikolojik yön veya davranış anlaşılmaya çalışılıyor? İncelenen tarihî soru veya figürle ilgili psikolojik kavramlar veya teoriler literatür taraması yoluyla belirlenir. Örneğin, liderlik analizi için "karizmatik liderlik", sosyal çatışmalar için "grup polarizasyonu" kullanılabilir. Tarihî materyaller derinlemesine incelenmelidir. Bu kaynaklar arasında mektuplar, günlükler, resmî belgeler, döneme ait gazeteler ve diğer birinci el kaynaklar bulunabilir. İkincil kaynaklar da psikolojik kavramların tarihî bağlamda doğru bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını doğrulamak için kullanılabilir. Seçilen psikolojik yaklaşımın kavramları, tarihî materyalin içeriğine ve bağlamına göre uygulanır. Örneğin, bir liderin karizmatik liderlik özelliklerini incelemek için, onun etkileyici konuşmaları, insanları harekete geçirme yeteneği ve zor durumlarda gösterdiği cesaret gibi özellikleri değerlendirilebilir. Tarihî materyal üzerinde yapılan analizler, psikolojik kavramlarla ilişkilendirilir ve yorumlanır.⁸² Örneğin, bir liderin kişisel mektuplarından onun stresle başa çıkma yöntemlerini veya bir dönemin toplumsal çatışmalarını anlamak için sosyal psikoloji teorileri kullanılabilir. Elde edilen bilgiler, belirlenen psikolojik kavramlarla

⁸² J. W. Anderson, "The Methodology of Psychological Biography", *The Journal of Interdisciplinary History*, 11/3 (Winter, 1981), p. 465-475.

değerlendirilir ve hipotezler oluşturulur. Bu hipotezler, tarihî figür veya olayın daha geniş tarihî bağlamı ile entegre edilerek değerlendirilir. Analiz sonuçları, tarihî figür veya olayın psikolojik yönünü açıklayacak ve destekleyecek şekilde sunulur.⁸³

Tarihî analizlerde psikolojik yaklaşımlar entegre edilirken çağdaş psikolojik araştırmalarla karşılaştırma yapmak önemlidir çünkü bu, tarihî figürlerin veya olayların psikolojik yönlerini daha iyi anlamak ve modern bilim ışığında değerlendirmek için zorunludur. Tarihî karakterlerin davranışları ve deneyimleri, çağdaş psikolojik bulgularla karşılaştırıldığında, belirli psikolojik teorilerin ve kavramların zaman içinde nasıl değiştiği veya sabit kaldığı anlaşılabilir. Elde edilen bulgular, çağdaş psikolojik araştırma ve teorilerle kıyaslanarak şahsiyetin psikolojik profilinin güncel bilgiyle ilişkilendirilmesi sağlanır.⁸⁴ Eski dönemlerden bir devlet adamının liderlik stili, modern liderlik teorileri (dönüştürücü, işlemsel, karizmatik liderlik vb.) ile karşılaştırılarak analiz edilebilir. Bu karşılaştırma, liderlik kavramının tarihî süreç içinde nasıl evrildiğini gösterebilir. Bu noktada da anakronizme düşmemek için dönemsel ve bireysel farklılıklar hesaba katılmalıdır.

Tarihî analizlerde psikolojik yaklaşımlar entegre edilirken kritik etme ve son değerlendirme aşaması, yapılan çalışmanın bütünlüğünü, güvenilirliğini ve anlamını değerlendirmek için elzem görünmektedir. Bu süreçte, toplanan verilerin, kullanılan teorilerin ve yapılan yorumların tümü, objektif ve eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirilir. Bu, tarihî anlatıların doğruluğunu ve psikolojik analizin geçerliliğini artırır ve tarihî olayları veya figürleri anlama çabalarında bilimsel bir yaklaşımın korunmasını sağlar. Runyan; *Life Stories and Psychobiographies* adlı eserinde de psikolojik analizin sınırlılıkları, alternatif yorumlar ve eleştirel bir değerlendirme yapmanın gerekliliği üzerinde durur.⁸⁵ Herhangi bir psikolojik yorumun, tarihî kanıtlarla desteklenip desteklenmediği incelenmelidir. Toplanan tarihî ve psikolojik verilerin

⁸³ D. Şarlak, E. Öztürk, "Psikotarihte lider analizleri: Psikobiyografi", *Psikotarih*, Türkiye Klinikleri, Ankara, 2020, s. 77-79.

⁸⁴ F. Weinstein, "Psychohistory and the Crisis of the Social Sciences", *History and Theory*, 34/4 (1995), p. 299-307.

⁸⁵ W. Runyan, *Life Stories and psychobiographies*, Oxford University Press, Oxford, 1984.

doğruluğu ve kaynakların güvenilirliği yeniden değerlendirilir. Yapılan analizlerin ve yorumların objektifliği ve tutarlılığı sorgulanır. Kullanılan psikolojik teorilerin ve kavramların tarihî olay veya figürle olan uygunluğu kritik bir şekilde incelenir. Teorilerin zaman ve mekân bağlamındaki uygulanabilirliği sorgulanır. Elde edilen sonuçlara alternatif olabilecek diğer psikolojik teoriler veya tarihî yorumlar değerlendirilir. Bu süreç, yapılan analizin geniş bir perspektiften değerlendirilmesini ve tek bir açıklamaya saptanmamayı amaçlar. Tüm eleştiriler ve alternatif açıklamalar dikkate alındıktan sonra, tarihî figür veya olayın psikolojik profili ve anlatsı üzerinde bir sentez yapılır. Elde edilen bulgular ve sonuçlar, akademik ve halka açık platformlarda paylaşılır. Hem akademik hem de genel okuyucuların geri bildirimlerine açık olmak, çalışmanın sağlamlığını artırır.

Sonuç

Psikobiyografik yöntem, tarihî öneme sahip bireylerin hayatlarını analiz etmek için kullanılan bir disiplinlerarası yaklaşımdır. Bu metodoloji, psikoloji ve tarih alanlarının kesişiminde konumlanmakta olup özellikle bireylerin iç dünyalarını, kişilik özelliklerini ve bu özelliklerin hayatları boyunca nasıl evrildiğini anlamak amacıyla geliştirilmiştir. Araştırmacılar, tarihî figürlerin yaşamlarını detaylı bir şekilde incelediklerinde, psikobiyografik yöntemin, bireyin içsel motivasyonlarını ve eylemlerinin temelinde yatan psikolojik süreçleri aydınlatma potansiyeline sahip olduğunu gözlemleyebilirler. Bu yaklaşım, tarihî şahsiyetlerin karmaşık dünyalarını daha derinlemesine anlamak ve onların kararlarını, davranışlarını anlamlandırmak için değerli bir araç olarak kabul edilebilir. Bu çalışma, psikolojik yaklaşımların tarihî analizlere nasıl entegre edilebileceğini ve tarihî figürlerin veya olayların daha derinlemesine anlaşılmasına nasıl katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Her bir psikoloji yaklaşımı, tarihî figürlerin ve olayların farklı yönlerini aydınlatmak için benzersiz bir perspektif sunmaktadır ve bunların hepsi tarihî hadiselerin ve tarihin faillerinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olabilir. Günümüzde multidisipliner ve interdisipliner kavrayışın ötesine geçen transdisipliner bütüncül yaklaşımların kapsayıcılığa yaptıkları vurgu dikkate değerdir. Yalnızca bir kurama bağlı kalmak yerine geniş spektrumda yaygın kullanım kuşatıcılık bakımından çok daha etkili

olabilir. Ancak bu durum tarih ve psikoloji disiplinlerinin her ikisine de derin bir vukufiyet gerektirdiğinden oldukça müşkül bir meseledir. Psikoloji disiplininin kuram ve kavramlarına aşina bir tarihçi ve tarih metodolojisini bilen bir psikoloğun kolektif iş birlikleri gerekebilir. Psikobiyografiye odaklanan tarihçilerin, psikoloji veya "belgelendirilmiş psikanalitik eğitim" alıp almamaları hususu, bu alandaki tartışmalarda önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Tarihçiler arasında, özellikle empatik ve sempatik kişilik özelliklerine sahip olanlar bulunabilir ve bu tarihçiler, insan psikolojisini doğal bir sezgiyle anlama yeteneğine sahip olabilirler. Bu nedenle, "belgelendirilmiş psikanalitik eğitime" sahip olmasalar bile, tarihin psikolojik boyutlarını yetkin bir şekilde inceleyebilirler. Bu tür bir yetkinlik, çalışmalarından anlaşılabilir. Ayrıca, bazı tarihçiler, psikoloji kuramlarını ve psikanalitik literatürü titizlikle inceleyerek, kendi araştırmalarına bu bilgileri entegre ederek tarihin psikolojik yönlerini başarıyla analiz edebilirler. Ancak, tarihçinin psikoloji eğitimi ve resmi psikanalitik eğitim alması durumunda, bu yetenekleri daha da geliştirmesi ve derinleştirmesi elbette daha mümkündür. Bu tür bir eğitim, tarihçinin analitik bakış açısını pekiştirmesine, daha derinlemesine anlam oluşturmaya ve karmaşık psikolojik faktörleri daha etkili bir şekilde çözümlemesine yardımcı olabilir. Dolayısıyla, tarihçinin psikoloji eğitimi veya psikanalitik eğitim alması, bu alandaki bilgi ve yeteneklerini artırması açısından son derece önemli bir kazanım olabilir.

Kaynakça

Adler, Alfred, *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme (Üstünlük ve Sosyal İlgisi)*, SAY, İstanbul, 1983.

Adler, Alfred, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, Hayat Yayınevi, İstanbul, 2002.

Adler, Alfred, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, SAY, İstanbul, 2014.

Aladağ, Hüseyin Hilmi, *Tarih ve Psikoloji Ekseninde Biyografi-Psikobiyografi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022.

Aladağ, H. H., "Tarihî Biyografilere Psikolojik Yaklaşımların Uygulanmasında Doğal ve Kültürel Farklılıklar Meselesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10/6 (2023), s. 2035-2047.

- Allcorn, S., & Stein, H. F., "Ideology, Bureaucracy, Hierarchy, and Human Nature in Psychohistory", *The Journal of Psychohistory*, 47/3 (2020), p. 168-187.
- Anderson, J. W., "The Methodology of Psychological Biography". *The Journal of Interdisciplinary History*, 11/3 (1981), p. 455-475.
- Anderson, J. W., "The Psychobiographical Study of Psychologists", in *The Handbook of Psychobiography*, (Ed.) W.T. Schultz, Oxford University Press, 2005, p. 203-209.
- Arzt, D., "Psychohistory and Its Discontents", *Biography*, 1/3 (1978), p. 1-36.
- Bandura, A., *Social Learning Theory*, General Learning Press, New York, 1971.
- Binion, R., *Soundings: Psychohistorical and Psycholiterary*, Psychohistory Press, 1981.
- Brennan, T., "History after Lacan", *Economy and Society*, 19/3 (1990), p. 277-313.
- Confino, A., "Collective Memory and Cultural History: Problems of Method", *The American Historical Review*, 102/5 (1997), p. 1386-1403.
- Cubitt, G., "History, Psychology, and Social Memory", in *Psychology and History: Interdisciplinary Explorations*, Cambridge University Press, 2014, p. 15-39.
- DeMause, L., "The Psychogenic Theory of History", *The Journal of Psychohistory*, 25 (1997), p. 112-183.
- Demos, J.P., "On 'Psychosocial' History: A Reply to Nicholas P. Spanos", *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 21 (1985), p. 180-181.
- Elms, A. C., "Freud as Leonardo: why the first psychobiography went wrong", in *The Handbook of Psychobiography* (Ed.) W.T. Schultz, Oxford University Press, New York, 2005, p. 210-223.
- Erikson, E. H., *İnsanın 8 Evresi* (çev. G. Akkaya), Okuyan-Us Yay., İstanbul, 2018.
- Eysenck, H. J., "Principles and Methods of Personality Description, Classification and Diagnosis", *British Journal of Psychology*, 55 (1964), p. 284-294.
- Eysenck, H. J., "Genetic And Environmental Contributions to Individual Differences: The Three Major Dimensions of Personality", *Journal of Personality*, 58/1 (1990), p. 245-261.
- Freud, S., *Düşlerin Yorumu I* (çev. E. Kapkın), Payel Yay., İstanbul, 1996.
- Freud, S., *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (çev. Ş. Yeğin), Payel Yay., İstanbul, 1996.
- Freud, S., *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* (çev. B. Büyükkal ve S. M. Tura), Metis, İstanbul, 2012.
- Goldberg, L. R., "The Development of Markers for The Big-Five Factor Structure", *Psychological Assessment*, 4/1 (1992), p. 26-42.

Goldberg, L. R., "An Alternative Description of Personality: The Big-Five Factor Structure", *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (1990), p. 1216-1229.

Gelişim Psikolojisi 1, (ed. U. Gürgân), Nobel, Ankara, 2019.

Harlak, H., Sayın Karakaş, G., Karlı, F., "Hedef yönelimi, başarı ve anlam ihtiyacı: Füreyâ Koral'ın psikobiyoğrafik incelemesi", *Turkish Studies*, 16/1 (2021), s. 357-376.

Himmelfarb, G., *The New History and The Old*, Harvard University Press, 2004.

Horney, Karen, *Çağımızın Tedirgin İnsanı* (çev. A. Yörükân), Tur Yay., İstanbul, 1980.

Hunt, L., "Psychology, Psychoanalysis and Historical Thought", in *A Companion to Western Historical Thought*, (eds.) Lloyd Kramer and Sara Maza, Blackwell, Oxford, 2002, p. 337-356.

İlçe, A., "Multidisipliner (çok disiplinli), İnterdisipliner (disiplinlerarası), Transdisipliner (disiplinlerüstü): Hangisi?", *YÖK Yüksek Öğretim Dergisi*, 15 (2020), s. 36-39.

İnci, S., Kaya, V.H., "Eğitimde Multidisipliner, Disiplinlerarası ve Transdisipliner Kavramları", *Milli Eğitim*, 51/235 (2022), s. 2757-2772.

Jung, C. G., *Analitik Psikoloji* (çev. E. Gürol), Payel Yay., İstanbul, 2006.

Jung, C. G., *İnsan ve Sembolleri* (çev. A. N. Babaoğlu), Okuyan Us Yay., İstanbul, 2009.

Karlı, F., "Türkiye'deki psikobiyoğrafî çalışmaları: Sistematik derleme", *MAKU SOBED*, 38 (2023), s. 99-111.

Kernberg, O.F., *Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık* (Çev. M. B. Büyükkal), Metis, İstanbul, 2010.

Klein, Melanie, "Some Theoretical Conclusion Regrading the Emotional Life of the Infant", in *Envy and Gratitude and Others Works 1946-1963*, The Free Press, New York, 1975, p. 61-93.

Klein, Melanie, *Haset ve Şükran* (çev. O. Koçak, Y. Erten), Metis, İstanbul, 2011.

Kohut, T. A., "Psychohistory as History", *The American Historical Review*, 91/2 (1986), p. 337-345.

Kovary, Z., "Psychobiography as a method", *Europe's Journal of Psychology*, 7 (2011), p. 739-777.

Kurth, W., "Attachment Theory and Psychohistory: Overview", *The Journal of Psychohistory*, 41/1 (2013), p. 14-38.

Kurth, W., "Measuring the dynamics of group-fantasy by image analysis", *The Journal of Psychohistory*, 30/2 (2002), p. 112-129.

Lawton, H., "The Group-Fantasies of Psychohistorians", in *The Many Faces of Psychohistory*, Eds. J. Dorinson, J. Atlas, International Psychohistorical Association, New York, 1983, p. 413-436.

Lewin, K., *Resolving Social Conflicts*, Harper and Brothers, New York, 1948.

Loewenberg, Peter, "Matteo Ricci, Psychoanalysis, and 'Face' in Chinese Culture and Diplomacy", *American Imago*, 68/4 (2011), p. 689-706.

Loewenberg, Peter, "Psychohistorical Perspectives on Modern German History", *Journal of Modern History*, 47/2 (1975), p. 229-279.

Maslow, Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi* (çev. O. Gündüz), Kuraldışı Yay., İstanbul, 2001.

May, Rollo, *Kendini Arayan İnsan* (çev. A. Karpat), Kuraldışı Yay., İstanbul, 1997.

Mazlish, B., "The Past and Future of Psychohistory", *Annual of Psychoanalysis*, 31(2003), p. 251-262.

Mazlish, B., *The Idea of Humanity in a Global Era*, Palgrave Macmillan, London, 2009.

Milgram, S., "Behavioral Study of Obedience", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67 (1963), p. 371-378.

Pawelec, T., *History and The Unconscious: The Theoretical Assumptions and Research Practices of Psychohistory* (trans. A. Shannon), Peter Lang Publishing, Switzerland, 2020.

Piaget, J., *Çocukta Zihinsel Gelişim* (çev. H. Portakal), Cem Yay., İstanbul, 1999.

Pomper, P., "Problems of a Naturalistic Psychohistory", *History and Theory*, 12/4 (1973), p. 367-388.

Psaltis, et al., "Conflict Transformation and History Teaching: Social Psychological Theory and Its Contributions", in *History Education and Conflict Transformation*. Palgrave Macmillan, Switzerland, 2020, p. 1-19.

Rogers, C. R., *Kişi Olmaya Dair* (çev. S. Budak), Okuyan Us Yay., İstanbul, 2011.

Roth, M., "History and Psychoanalysis," in *The Routledge Handbook of Psychoanalysis in the Social Sciences and Humanities*, (eds.) Anthony Elliott, Jeffrey Prager, Routledge, London, 2016, p. 245-258.

Runyan, W., *Life Stories and psychobiographies*, Oxford University Press, Oxford, 1984.

Sakallı, Nuray, *Sosyal etkiler-Kim kimi nasıl etkiler?*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

Schultz, W. T. (Ed.), *The Handbook of Psychobiography*, Oxford University Press, 2005.

Sherif, Muzafer, *An outline of social psychology*, Harper, New York, 1948.

Sherif, Muzafer, "Social Psychology, Anthropology, and The Behavioral Sciences", *The Southwestern Social Science Quarterly*, 40/2(1959), p. 105–112.

Sherif, Muzafer, "Experiments in Group Conflict", *Scientific American*, 195/5 (1956), p. 54-59.

Shteynberg, G. et al., "Theory of collective mind", *Trends in Cognitive Sciences*, 27 (2023), p. 1-13.

Şarlak D., Öztürk E., "Psikotarihte lider analizleri: Psikobiyografi", *Psikotarih, Türkiye Klinikleri*, Ankara, 2020, p. 72-85.

Şerif, Muzaffer, *Toplumsal Kuralların Psikolojisi* (çev. İ. Sandıkçioğlu), Alan Yay., İstanbul, 1985.

Skinner, B. F., *Science and Human Behavior*, Skinner Foundation, Harvard University, 2014.

Strozier, C. B., Offer, D. (Eds.), *The Leader: Psychohistorical Essays*, Plenum Press, 1985.

Van den Besselaar, P., Heimeriks, G., "Disciplinary, Multidisciplinary, Interdisciplinary -Concepts and Indicators" *8th Conference on Scientometrics and Informetrics*, Sydney, Australia, 2001, p. 705-716.

Weinstein, F., "Psychohistory and the Crisis of the Social Sciences", *History and Theory*, 34/4 (1995), p. 299-319.

Yalom, Irwin, *Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek* (çev. Zeliha İ. Babayiğit), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

Zur, O., "The Psychohistory of Warfare: The Co-Evolution of Culture, Psyche and Enemy", *Journal of Peace Research*, 24/2 (1987), p. 125-134.

Extended Abstract

Integration of Psychological Approaches in Historical Analyses: Since the second half of the 20th century, interaction and communication between different disciplines have gained significant momentum, particularly with the identification and application of interdisciplinary approaches. This period has been characterized by disciplines transcending their internal boundaries to explore more effective collaboration methods to pursue new knowledge and solutions. The psychobiographical method is a transdisciplinary approach used to examine the lives of historical figures. Positioned at the intersection of psychology and history disciplines, this method is specifically employed to understand the inner worlds of individuals, their personality traits, and how these traits develop throughout their lives. For researchers delving into the lives of historical figures, the psychobiographical method holds the potential to illuminate the internal motivations and psychological processes underlying their actions.

When examining the lives of historical figures, individuals and events are often presented in a chronological sequence. The psychobiographical method can be utilized to add depth to these narratives and uncover the psychological factors underlying individuals' decisions and actions. Psychological approaches in historical analyses involve examining historical events, figures, and processes within the framework of psychological theories and concepts. These approaches use psychological tools to understand the historical figures' inner worlds, motivations, and behaviors.

Psychoanalytic Approach: Derived from the works of Sigmund Freud and his followers, this approach appears helpful in exploring the individuals' subconscious/unconscious motivations and the impact of childhood experiences on the decisions and behaviors of historical figures. For instance, analyzing the authoritarian tendencies of a leader by focusing on the "family dynamics" experienced during childhood can be beneficial.

Psycho-Social Approach: Built on the works of theorists like Erik Erikson, this psychosocial approach, which is based on the "eight stages" of individual development, can be used to analyze the life stages of historical figures. The period following the collapse of the Ottoman

Empire, where individuals confronted the past and constructed a new identity, could be examined through Erikson's "integrity versus despair" stage.

Behavioral Approach: Beginning with Watson's experimental psychological research, this approach, developed with contributions from behaviorist psychologists like Skinner, Thorndike, and Bandura, posits that environmental interactions shape behaviors. This approach focuses on learning theories and observable behaviors. The theories of behaviorist psychologists like Watson or Skinner can be applied to analyze the reactions of historical figures to specific events.

Cognitive Approach: Founded on the theories of social cognitive theory pioneers like Vygotsky, this approach emphasizes how social interaction and cultural context influence cognitive development. It examines the cognitive functions such as decision-making processes and strategic thinking. For example, the Westernization efforts in the late Ottoman period offer significant insights into how Ottoman intellectuals perceived their identities and sought cognitive reconciliation between their culture and Western cultures.

Personality Theories: Prominent among contemporary personality theories is the "Big Five Factor Model," which explains personality traits through five broad dimensions: Conscientiousness, Agreeableness, Neuroticism, Openness to Experience, and Extraversion. Applying this model to historical analyses can help understand historical figures' personality traits and evaluate how they influence their behaviors and impact historical events.

Object Relations Theory: The Object Relations Theory, a psychoanalytic theory, focuses on the interaction between internal objects (mental and emotional representations created by individuals in their minds) and genuine relationships in the external world. Analyzing historical figures' childhood experiences and initial object relations can provide insights into their personality development and behavioral patterns in adulthood.

Humanistic Approaches: Humanistic psychology emphasizes how historical figures understood and realized their potential. For example Maslow's Hierarchy of Needs provides a framework for understanding

how individuals meet their needs and take steps toward self-actualization. According to humanistic psychology, the intellectual, literary, artistic, and scientific expressions and discoveries of historical figures are manifestations of human potential.

Existential Approaches: Existential psychology examines the impact of inevitable aspects of human existence, such as death, freedom, loneliness, and meaninglessness, on individual psychology. The actions of historical figures can be interpreted from an existential perspective as efforts to give meaning and purpose to their lives, especially in the face of chaos and a sense of meaninglessness.

Biological Approach: In historical analyses, the biological approach examines the evolutionary and genetic foundations of human behavior and social structures. This approach explores how historical events, shaped by human biological and psychological historical development, can be evaluated concerning evolutionary and genetic influences.

Social Psychology Approach: The social psychology approach, focusing on theories of social change, allows for examining of behaviors of societies, groups, and individuals within the context of social interactions. Scholars such as Kurt Lewin, who concentrated on leadership styles, and Stanley Milgram, who studied authority and obedience, have significantly contributed to social psychology.

Analytical Psychology Approach: Carl Gustav Jung's analytical psychology approach, developed over many years after parting ways with Sigmund Freud, aims to evaluate events from a deeper perspective using elements such as symbolism, mythology, dream interpretation, and the collective unconscious in historical analyses. This approach suggests the possibility of understanding historical events not only through external factors but also through the interaction of individuals' internal dynamics and the collective psychology of society.

Individual Psychology Approach: Established by Alfred Adler, individual psychology emphasizes understanding personality development and personal differences. The "Individual Psychology" theory can be applied to analyze how historical figures coped with their feelings of inferiority and strived for superiority.

Integration of Approaches:



In historical analyses, integrating these psychological approaches can lead to a more comprehensive understanding of the complexities of human behavior, motivations, and societal changes. Combining psychoanalytic, behavioral, cognitive, humanistic, and social perspectives allows researchers to explore historical events and figures from multiple angles, enriching the depth of analysis. Initiating a study about the relevant historical figure can begin by gathering primary sources; letters, diaries, official documents, speeches, and contemporary testimonies are among these materials. Primary sources are indispensable in such analyses as they directly reflect the thoughts, feelings, and motivations of the people of the period. The research can commence with the identification of research questions at this stage. Psychological questions related to historical events or personalities are developed. Around these questions, the identification of sources begins, and primary sources such as letters, diaries, official documents, artworks, and photographs from the era are identified. Accessing these identified sources and collecting relevant materials may involve scanning information centers, visiting archives, exploring antique shops and bookstores, examining digital databases, and, if available, scrutinizing personal collections. Collected sources can then be analyzed and interpreted through the perspectives offered by psychological approaches. For instance, examining a soldier's diary during World War I can be used to understand the psychological effects of the war. Letters from a leader can reveal their emotional and mental state during the decision-making process. Pictures and artworks from a particular era can provide clues about the social psychology of that period. When engaging in psycho-historical analysis, the actions and decisions of the individual are interpreted within the framework of psychological concepts and theories. Firstly, the research question needs to be clarified. What psychological aspect or behavior is being sought to be understood? Psychological concepts or theories related to the examined historical question or figure are identified through a literature review. For example, "charismatic leadership" can be used for leadership analysis, and "group polarization" can be utilized for social conflicts. Historical materials should be thoroughly examined. These sources include letters, diaries, official documents, contemporary newspapers, and other primary sources.. Secondary sources can also be used to

verify whether psychological concepts are accurately applied in the historical context. The concepts of the chosen psychological approach are applied based on the content and context of the historical material. For instance, to examine the charismatic leadership traits of a leader, characteristics such as their influential speeches, ability to motivate people, and courage shown in challenging situations can be evaluated. Any psychological interpretation should be examined for its support or lack of support by historical evidence. The accuracy of collected historical and psychological data and the reliability of sources are reassessed. The objectivity and consistency of the analyses and interpretations are questioned. The appropriateness of the psychological theories and concepts used about the historical event or figure is critically examined. The applicability of theories in the context of time and place is questioned. Other psychological theories or historical interpretations that could offer alternatives to the obtained results are considered. This process aims to evaluate the analysis from a broad perspective and avoid adherence to a single explanation. After considering all criticisms and alternative explanations, a synthesis is made regarding the psychological profile and narrative of the historical figure or event. The findings and results are then shared on both academic and public platforms. Being open to feedback from educational and general readers enhances the robustness of the study.

Challenges and Limitations: However, it is essential to acknowledge the challenges and limitations of integrating psychological approaches into historical analyses. Historical data may be incomplete or biased, limiting the accuracy of psychological interpretations. Additionally, applying contemporary psychological theories to historical contexts may encounter difficulties due to cultural and contextual differences.

Future Directions: Despite these challenges, integrating psychological approaches in historical analyses holds excellent potential for future research. Advancements in interdisciplinary collaboration, methodological refinements, and a more nuanced understanding of the dynamic interplay between psychological processes and historical events can enrich our comprehension of the past.

Conclusion:

In conclusion, integrating psychological approaches in historical analyses provides a valuable lens through which we can delve deeper into the lives of historical figures and events. By examining the psychological dimensions of historical narratives, researchers can unravel the intricate layers of human experience, motivations, and behaviors that shape the course of history. This interdisciplinary endeavor enhances our understanding of the past and opens avenues for future exploration and discovery.